

«Юрган дарё, ўтирган бўйра», дейди доно халқимиз. Дунё кўриб, дунёларни кашф этишга нима етсин! Бу билим ва сабоқлар она юртинг равнақига ҳисса қўшишини аигласанг, нур устига нур!

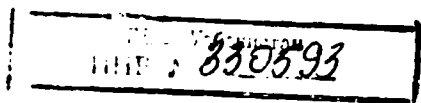
«Беш денгиз оша» китобида ёш қаҳрамоннинг ўз орзу-мақсадларига етишиш йўлидаги интилишлари ҳақида ҳикоя қилинади. У молиявий оламнинг биз билган-билмаган сир-асрорлари борасида бой маълумот бериши билан ҳам аҳамиятлидир.

Китоб ўз ҳаётини яхшилаш ва фаровонлигини оширишни истagan кенг ўқувчилар доирасини қизиқтиради, деган умиддамиз.

Тақризчи:

Р.ХОДЖАЕВ,

Тошкент молия институти «Бизнес ва иқтисодиёт»
кафедраси мудири, профессор

ISBN 978-9943-08-439-1

© Равшан Хонниёз, «Беш денгиз оша». «Янги аср авлоди»,
2009 йил

МЕН АВСТРАЛИЯГА БОРАМАН

Болаликда ҳар биримиз орзулар қанотида учамиз, ҳаёт аталмиш бепоеълик бизга куч, рағбат беради. Дунёнинг гўрт бурчиға ёйилган бу чексизлик ҳеч бир монеликсиз ҳаммамизни ўзида жо этади. Ўз олдимизга турли-туман орзу-мақсадлар қўямиз, уларга етишиш осондек кўринади.

Ўн олти ёшга тўлганимда, энг кучли орзум – ота-онам ёнидан узоқроққа кетиш ва озод, қувноқ, беғам ҳаёт бағрига шўнғиш эди. Кўз олдимга гўзал, мафтункор манзаралар намоён бўларди. Ўзимни бой-бадавлат одам сифатида тасаввур қилардим. Хаёлот оламимда муҳташам уйим, палмалар остидаги мрамар ҳовузим, энг қиммат нархдаги автомобилим бор эди. Эътиборлиси, уларни кўз олдимга келтириш учун тасаввур қобилиятимни унчалик қийнаб ўтирмасдим. Ичимда митти мусаввир уйғонгандек эди, гўё. У орзуларим қай тарзда рўёбга чиқажагини тасвирлар, тасвирлар, яна-яна тасвирлайверарди. Бу митти мусаввир мўйқа-лами остида яратилган ҳаёлий манзараларнинг бари менга хуш ёқарди.

Хориж мамлакатларидаги ҳаёт эртак мисоли кўринар, бу ажиб маталнинг яқун топишини сира-сира истамасдим. Муваффақият-ли тадбиркорга айланиб, ижобий ҳиссиётлар кучи ҳақидаги талай китобларни ўқиб, амин бўлдимки, ютуқларга эришишимда ана шу орзу-ўйларим бирламчи аҳамият касб этган экан. Ҳаётим ўзим томонимдан дастурлаштирилганини, бу дастур эса, аниқ, муайян тарзда амалга ошганини англаб етдим. Бир-биридан ширин орзуларим орқали эртанги кунимни тасаввур қилиб, ҳаётимни ўзим истаган оқимга йўналтирардим. Ҳа, айнан орзулар орқали!

Хаёлан осмонда парвоз қилардим. Аммо ҳаётим аввал қандай бўлса, шундайлигича қоларди. Турмуш тарзим турар жойим-

га, вақтга, шунингдек, менга ҳаёт бағишлаган инсонлар – ота-онамга боғланган эди. Мен яшаган жой – Ўзбекистоннинг Тошкент шаҳри, Бобур сайилгоҳи ёнидаги Тепа маҳалласидир. Сизга баён қилаётган воқеалар асримизнинг бошига тўғри келади.

Исмиим Жавлонбек. Отам Саид Алимов – тадбиркор. Маҳалла-кўйда ҳурмат-обрўси баланд. Каттагина заводда бошлиғ. Яқин-яқингача ҳам отамнинг қўл остидаги завод ҳеч нима ишлаб чиқармас, деярли инқироз ҳолатида эди. Энди эса, янгидан иш бошлаб, олдинги ҳолатига қайтиб, яна одамларни ишга қабул қилимоқда. Буюртмалар кундан-кунга кўпайиб борарди. Отамни ўз ишининг устаси ва бир сўзлиги учун қадрлашади. У киши, ҳатто ўзига зарар етишини билганида ҳам, берган вазъасининг устидан чиқишга ўрганган. Бу хислат отамга нисбатан ҳурматини янада оширади. Мен ўзим эса, ҳали жуда ҳам кўп ўрганишим керак. Онам Мавжудахон опа мактабда ишлайди, тарих фанидан дарс беради. У кишининг отамга ва биз, болаларига муносабати рисоладагидек. Яна икки синглим ҳам бор.

Ўшанда тўққизинчи синфда таҳсил олардим. Ўқиш билан ўзимни унча қийнамасдим. Спорт билан шуғулланардим. У менга «синус альфанинг квадратига косинус альфа квадратини қўшиш»ни ёдлашдан кўра кўпроқ хуш ёқарди. Ҳатто, ҳамма нарсани биладиган отам ҳам мазкур формула миясига бир умрга ўрнашиб қолганини, аммо ҳали бирор марта ундан фойдаланмаганини таъкидларди. Хуллас, турли масалаларни ёд олишни эп кўрмай, ўзимни ҳадеб қийнамайман. Мушакларим тўлганини, ўзимни ва яқинларимни муҳофаза қилиш учун куч-қувватим етишини билганимдан роҳатланаман.

Шундай қилиб мен мактабга қатнар ва яқин орада ҳаётим нақадар ўзгариб кетиши мумкинлигини тасаввур ҳам қилолмасдим. Кўплаб қизиқарли асарлар каби бу ҳикоя ҳам «бир кун...» сўзларидан бошланди.

Оддий кунларнинг бирида мактабимизга Майкл исмли хорижлик бир меҳмон ташриф буюрди. У билан уюштирилган тадбирда сўзга чиқар экан, Австралиядан келганини билиб олдик. Бу икки давлат иқлими бир-бирига зид бўлиб, бизда қиш кирганида, у ерда ёз бошланар экан. Майкл Австралия улкан ва бой давлат эканлиги ҳақида айтиб, мамлакат фуқаролари ҳақида, шунингдек, эвкалипт дарахтлари ва ёввойи ҳайвонлар, ҳатто Сидней кўчаларида югуриб юрадиган кенгурулар, акулалари бор океан хусу-

сида тўлқинланиб сўзлади. Биз учун ҳозирги кунимизгача яшаб келаётган, урф-одатлари ва ҳаётини ўзгартиришни сира истамайдиган ёввойи қабилалар ҳақида эшитиш ҳам қизиқарли эди. Майкл кўрфаз узра кўтарилган машҳур Сидней кўприги, ер юзидаги ўзига хос ягона иншоот – уммонга туташган ер ости аквариуми, дунёнинг еттинчи мўъжизаси – Опер Хаус борасида ҳам сўзлаб берди. Хорижлик меҳмоннинг айтишича, Австралиянинг бошқа давлатлардан фарқи – ундаги замонавий тамаддуннинг тирик табиат билан чамбарчас боғлиқлигида. «Ер юзида жаннат йўқ, лекин унга ўхшаш Австралия мавжуд», дея таъкидлади Майкл.

Ниҳоят, у мақсадга ўтиб, биз Австралияга бориб ўқишимиз ва юқорида сўзлаб берганларининг барини ўз кўзимиз билан кўришимиз мумкинлигини таъкидлади. Австралия мактабларини ўқиб битирганларга тижорат учун қулайликлар ўзидан-ўзи очилишини таърифлай кетди.

Ўшанда хориж ҳақида фақат газета ва телекўрсатувлар орқали маълумот олардик. Шу боис бўлса керак, хорижлик меҳмонни тинглаш биз учун мароқли эди. Майклдан янада кўпроқ сўраб билгим келди. «Мана!» – ҳаёлан ўзимга гапириб, хушнуд бўлдим мен, Австралиянинг бепоён кенгликлари бўй очаётганини тасаввур қилиб. Ўзимни улкан тўлқинлар келиб урилаётган океан бўйида ҳис қилиб, ёнгинамда сакраётган ва қўлимдан симиш олаётган кенгуруларни кўз олдимга келтирдим. Энди ота-онамни Австралияда ўқишим кераклиги, бу менга катта фойда келтириши мумкинлигига ишонтиришим керак. Бу кўҳна қитъа тинчимни ўғирлаб, тобора илқомлантирарди. Олис ва эртакмонанд Австралия оҳанрабои ила мени ўзига тортар эди.

Отам ўқишим ва йўлқирамга пул тўлашга рози бўлармикан? Ахир, у киши ҳар бир долларнинг қимматини яхши билади. Онамни ишга солишга аҳд қилдим. Онам менинг Америка ёки Англиядаги олий ўқув юртларидан бирида таълим олишимни хоҳлайди.

Австралияда ўқишим мумкинлигини ҳақидаги янгилик онамни таажжубга солди: биз таниган-билган тенгдошларимдан ҳали бирортаси ҳам бу мамлакатда таҳсил олмаган-да! Мен онамга илтимос қилавергач, отам билан гаплашиб кўришга ваъда берди...

– Жавлонбек, ростдан ҳам Австралияда ўқимоқчимисан? – отамнинг биринчи саволи шу бўлди. – Балки бу уйни тезроқ тарк этиб, саргузаштлар қўйнига шўнғишдир мақсадинг?

– Йўқ, у ерда ўқимоқчиман, – дедим, рост гапирганимга ўзим ҳам унча ишонмай.

– Унда ўша хорижлик меҳмон билан аввал ўзим гаплашиб қўрай, кимлигини, бизни алдамаятгани, шуларни суриштирай. Якка-ю ёлғиз ўғлимни шунча олисга жўнатиш осон гап эмас! Марҳамат, шартларини айтсин, бизга тўғри келса, борасан. Ўн олтига тўлдинг, ўз ақл-идрокинги билан пул ишлаб топиш вақти келди.

– Биламан, отажон, – ҳовлиқиб гапира кетдим мен, – қандай қилиб кўп пул топиш мумкинлигини биламан! Мен ўқишдан ҳам, ишдан ҳам қўрқмайман. Иккита, керак бўлса, учта жойда ишлаб, ойига минг, икки минг доллар пул топаман!

Отам менга шундай оғир ва маҳзун назар билан қарадики, ўзимни йўқотиб, жим бўлиб қолдим.

– Бир ойда минг эмас, ўн минг доллар ишлаб топадиганлар ўн карра кўпроқ ишлайди, деб ўйлайсанми? – деб сўради кейин.

– Бир ой ўттиз бир кундан ошмайди-ку, ахир! Шундай экан, ўн карра кўпроқ ишлашнинг иложи йўқ, – жавоб бердим мен.

– Ҳа, иложи йўқ, ўғлим. Кимдир сендан кўпроқ ишламай, ўн ҳисса кўп пул топса, демак, у пул топишнинг сенга номаълум бирор усул ва йўллари биледи. Шу ҳақида ўйлаб кўр. Унинг сен ҳали билмайдиган сирлари бор. Шундай эмасми?

Нима учун баъзилар бошқалардан кўпроқ пул ишлаб топишлари, бунинг учун тунни кунга улаб меҳнат қилишлари шарт эмаслиги ҳақида ҳали ўйлаб кўрмагандим. Агар ростдан ҳам бирор сир-асрори бўлса, уни билишим керак, акс ҳолда, катта сармоялар мен етолмайдиган марра бўлиб қолади. Отамга, ана шу тилсимни албатта билиб ўрганаман, деб ваъда бердим.

– Буни англаб етганингдан хурсандман, ўғлим, – деди отам ўктам овозда. – Одатда, бундай фикрлар одамлар ҳаёлига анча кечикиб келади. Кундалик бир хиллик уларни эзиб қўяди, тўхтаб, ортга назар ташлай олмайди. Шунинг учун ўзларининг молиявий муаммолари ҳақида ўйламайди, бориға қаноат қилиб юраверади.

Мен иш ота-оналар учун оиладан кейинги муҳим, ҳаётларининг асл маъносини ташкил этадиган жабҳа эканлигини билардим. Улар ишга эрта кетиб, кеч қайтишарди. Лекин барибир уйга кам пул олиб келишар, бу пул кундалик эҳтиёжларнинг ҳаммасига ҳам етавермасди. Бунинг асл сабабини, яхши пул топиш учун

нималар қилиш кераклиги қақида эса ҳали ўйлаб кўрмагандим. Хаёлим бошқа ўй-фикр – ўқиш, дўстларимда эди.

Отам менга тикилиб турди. Кейин кулимсираб, енгил киноя билан деди:

– Австралияга бориб ўқишинг сенга фойда келтиради, бунни сезиб турибман. Эртанги кунда ўз ўрнингни, янги дўст ва йўлдошлар топишингга ёрдам беради.

– Ҳа, ота, ҳали кўп нарсани тушуниб етишим керак. Сизлардан олисда бўлганимда ўзимга қарашни, пулни тўғри ишлатишни ўрганаман. Буларнинг бари мустақил иш тутишимнинг асоси бўлиб қолади.

– Яхши, ўғлим. Қарорингни маъқуллайман. Фақат, кел, шошилмайлик. Аввал ўша чет эллик билан гаплашиб олай, кейин якуний қарорга келаман. Хулоса чиқаришда адашиб қолмаслигимиз учун шошилмаслик, ҳаммасини тарозига қўйиш керак, – отам гапнинг тугатиб, хонасига кириб кетди. Мен эса эртанги дарсларимни тайёрлашга киришдим.

Орадан кўп ўтмай, отам Майкл билан учрашди. Ҳаммасини икир-чикиригача гаплашиб олибди:

– Майкл билан анча суҳбатлашдик. Сидней мактабининг Ўзбекистондаги вакили экан. Гувоҳномасини ҳам кўрдим. Қонунийга ўхшайди. Шундай экан, Австралияга бориб таҳсил олишинг мумкин. Бизни уялтирма, яхши ўқи! Ўқиш ва яшашинг учун пул бераман, лекин харажатларингни шундай режалаштиргинки, ортиқча чиқимга ҳожат қолмасин. Чиройли ҳаётга маҳлиё бўлма! Кўзбўямачилик қилма! Аслини олганда сени нотаниш, янги ҳаёт билан яккама-якка қолдиришни хоҳламасдим. Лекин буларнинг ҳаммасини кўриб-биладиган ёшдасан. Шундай экан, денгиз бўйлаб катта ҳаёт сари сузиб кетишингга оқ йўл тилайман! Агар ҳозир сени аяб, эҳтиёт қилсам, эртага ҳаёт сенга ачинмайди. Энди ҳар бир босган қадамнингга ўзинг жавобгарсан. Бу гапларни қулоғингга яхшилаб қуйиб ол. Мен ҳам сенинг ёшингда шунақа эдим. Ўн беш ёшимда уйдан қочиб, археология экспедициясига қўшилганман. Бир ой мобайнида қазилма ишларига кетиб қолганман. Ота-онам бунга қарши эдилар, лекин барибир қочиб кетдим. Қирқ даражали жазирама иссиқда кун билан ер қазиш ниҳоятда оғир эди. Ахир, умримда бундай иш қилмаганман. Ўлгудек чанқардим. Кунига бир челақлаб сув ичган пайтларим бўлган. Чўмиладиган жой йўқ, бунинг устига сув кам,

ҳатто устимиздаги чангни ювиб ташлашга ҳам етмасди. Уч кундан сўнг чидай олмай, уйга кетиб қолгим келди. Археологларнинг машиналари қаф: ...да икки маротаба шаҳарга қатнар, у ердан сув ва озиқ-овқат келтирарди. Ана шу транспортда уйимизга етиб олишим, кейин ота-онам қўйида сира қийналмай тўқ-фаровон ҳаёт кечиришим мумкин эди. Лекин қандай қилиб қайтишимни, бош эгишимни ўйладим. Рембранднинг «Дайди ўғилнинг қайтиши» номли сурати кўз олдимда келди. Тишларимни маҳкам босиб, уйга қайтиш истагимни енгдим. Мен ота-онам олиб бермаган икки кассетали магнитофонга пул топиш учун шу ерга келганман. Ана шу истагимни амалга оширишим, ўз хоҳишим ва қиладиган ишим ўртасида тенглик белгисини қўйишим керак эди. Ўзимни енгдим ва чўлда қолдим. Кўп ўтмай, мушакларим меҳнатга, қадоқдан қақшаётган қўлларим куракка ўрганиб, иш унчалик оғир кўринмай қолди. Бир ойдан сўнг уйга қайтдим ва отамдан яхшигина калтак едим. Шундай бўлса-да, ота-онам энди менинг истакларимга эътибор билан қараш кераклигини тушуниб, кейинги мустақил қарорларимга қарши чиқмай қўйдилар.

Отам тантанавор овозда деди:

– Эракк бўл, Жавлонбек! Қийинчиликлардан қўрқма, уларни енгистири ўрган. Ишлаш ва яхши даромад топишни ўзлаштириб ол. Дўстлар орттир. Уларнинг сенга, сенинг уларга фойданг тегишига ҳаракат қил. Ўзаро фойда, бу – дўстликни мустаҳкамлайдиган қоришма. Асосийси эса, айтган сўзингга содиқ бўл! Ҳатто, ўзингга зиён тегишини билганингда ҳам.

Отам елкамга қоқиб қўйди. Савол бермадим – азбаройи хурсандлигимдан отамни маҳкам қучдим ва олис сафарга отлана бошладим.

2-қисм

«ҚОВУН ТУШИРИШ» ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Хужжатларимни тайёрлаб, лаш-лушларимни йиққунча бир ой ўтди.

Ва, мана, мен ғала-ғовурга лиммо-лим аэропортда турибман. Учиб кетаётганларга тикилиб, уларнинг юз ифодаси сафардан қайтаётганларникига нисбатан бошқача эканига эътибор бердим. Уларнинг юзида қизиқиш, учиб келганлариникида эса чу-

қур қониқиш акс этганди. Менинг юз ифодам нимани билдираётган экан? Охири дақиқага ҳам олис мамлакатта учиб кетаётганимга ақлим бовар қилмасди. Бари чиройли тушда кечаётгандек. Дўстларим Мансур, Сергей ва Файсал бошимга бахт қуши қўнганидан шодон, мендан ажралмасликка ҳаракат қилишарди. Ўзим ҳам фахр-ифтихор ва мамнунлик оғушида эдим. Бу ой ичида, Австралияда ўзлаштириб оламан, деб ўқишларимни ҳам ташлаб қўйгандим. Фақат битта фанга – инглиз тилига жиддий эътибор қаратдим. Акс ҳолда етти ёт бегона Австралияда бамисоли қўлсиз қолишим мумкин эди.

Мени кузатиш учун оила аъзоларим ҳам чиқишганди. Ота-онам, сингилларимдан ташқари буви-буваларим, амаки, хола-ларим ҳам бор... Бераётган насиҳатларини қулоқларимга қуйиб олардим. Ахир, Австралия – мен учун янги дунё, у нақадар улкан ва бепоён бўлса, камина шунчалик ёш ва ғўрман! Энди қатъий амал қилишим керак бўлган ҳар бир ўғитни – эҳтиёт бўлишим, яхши ўқишим, вақтида овқатланишим, шамолламаслигим, ёмон йўлга юрмаслигим ва ҳоказо-ҳоказоларни эслаб қолишим керак. Гапираверинглар, жон қулоғим билан тинглайман! Ахир эртага, сиз, азизларим, ёнимда бўлмайсизлар!

Мен улар бераётган маслаҳатларга «хўп» деб тиржайиб турардим. Лекин микрофон орқали рўйхатдан ўтишга таклиф қилганларида, афт-ангорим ўзгарди, кўпчиликнинг эса кўзида ёш ҳалқаланди. Уларнинг мен билан хайрлашиши оғир эди. Шунда менинг ҳам кўзларимни нам тортди, рўмолча чиқариб, мижжаларимни артдим. Ҳамма билан хайрлашдим. Улардан йироқлашар эканман, ортимда нақадар азиз ва қадрдон одамлар қолаётганини чуқур ҳис этардим. Тўхтаб, ортимга қайтгим келди. Йўқ, бундай қилмадим.

Мен билан бирга Тимур исмли тенгқурим ҳам учиб кетаётганди. Энди бирга ўқиймиз. Биринчи дақиқаданоқ гапларимиз қовушди, бу эса сафаримизни бирмунча сингиллаштирди.

Аввалига Банкокка қўндик. У Таиланд давлати аэропорти бўлиб, Ҳинди-Хитой ярим оролида жойлашган эди. Самолётлар қўниб учадиган аэропортнинг кутиш залида саккиз соат ўтирдик. Ниҳоятда катта аэропорт, самолётлар шовқини бир дақиқага ҳам тинмайди.

Сиднейга учадиган самолётга чиқдик. Тимур икковимиз ҳаммаси бўлиб, умумий ҳисобда йўлда йигирма тўрт соатни ўткази-

шимиз керак. Бу мени чўчитмасди. Аксинча, янги саргузашт, синов ва ҳиссиётлар ёқимли кайфият бахш этарди. Қолаверса, ўзимни анчайин бой ҳам ҳис қила бошлагандим, ахир чўнтагимда мўмай пул бор. У билан Сиднейда олти ой яшашим мумкин.

Тимур мактабда француз тилини ўргангани сабабли, инглизчани яхши билмас, зўрға гапирар экан. Мен эса, инглиз тилини тўлиқ ўзлаштирмаган бўлсам-да, ҳар ҳолда мақсадимни тушунтира олардим. Ҳозирча бу мендаги мавжуд ва фойдаси тегиши мумкин бўлган ягона билимлар эди.

Майкл, пулни тежамоқчи бўлибди. Чипталарни Банкокдан тўғридан-тўғри Сиднейга парвоз қиладиган Австралия самолётига эмас, учиш давомида бир нечта жойга қўнадиган Филиппин самолётига олган экан. Биз осмонга кўтарилар, қўнар, сўнг яна парвоз қилиб, яна қўним топардик. Оғир эди, албатта. Ҳеч қаёққа учмасдан, бирор-бир аэропортда қолгимиз келарди. Уч кунни йўлда ўтказдик. Ваҳоланки, бир кун ҳам кифоя қиларди.

Беш денгизни ошиб ўтдик. Бу вақт ичида бизнинг қасердалигимизни билолмаган ота-оналаримиз Майклни тилка-пора қилиб ташлашга тайёр эдилар. У эса, телефон орқали, болаларингиз узоқ йўлдан чарчашган, сизларни эслаётганлиги ҳам йўқ, каби ёлғон-яшиқ гаплар билан уларни тинчлантирарди. Майклнинг алдовларидан чарчаган ота-оналаримиз охир-оқибатда халқаро полиция ходимларини ишга солишга мажбур бўлишибди. Олис йўл, тўхтовсиз учиб-қўниш, қолаверса, ошқозонимизга кирган янги егуликлар туфайли Тимур иккимизнинг қорнимизга оғриқ кирди. Дард устига чипқон! Роса азоб едик ўзиям! Азбаройи қийналганимиз учун ҳам чек-чегараси йўқ улкан дунёга ёлғиз ўзимизни чиқариб юборган ота-онамиздан хафа бўлардик...

Ниҳоят Австралияга ҳам қўндик. Қаттиқ толиққанимизга қарамай, қийинчиликлар ортда қолганидан хурсанд эдик. Ўзимизга келиб олишимиз учун бир ҳафта керак бўлди. Бу орада Австралия ҳақиқатдан ҳам чиройли, ажойиб мамлакат эканлигига ишонч ҳосил қилдик. Дунёнинг бир чеккаси, дейишганди. Бўлмаган гап. Бу ерда фақат юлдузлар ўзгача, бошқа ҳаммаси ўзимиздагидек. Албатта, кўп нарсалар фарқ ҳам қилади.

Тезда ўқишга киришиб кетдик. Атрофимизда дунёнинг турли бурчакларидан келган ёшлар – япон, хитой, немис, ҳинд, руслар бор эди. Ўзбеклардан фақат мен билан Тимур. Синфдошларимиз ичида Ўзбекистон ҳақида руслардан бошқа ҳеч ким билмас,

бизни покистонлик ва афғонистонликлар билан адаштиришарди. Аввалига уқувсиз ва маданиятсиз, деб қабул қилишди. Ўзаро танишувдан сўнг мулоқотга киришгач, уларнинг биз ҳақимиздаги фикри ўзгарди. Ана шу нуқтада она сути билан кирган қадим маданиятимизнинг устуворлиги сезилди. Бу, айниқса, бошқа миллат, диндаги кишиларга нисбатан ҳурмат-эътибор, меҳмондорчилик, дўстона муносабатлардаги тақаллуф ва нозиктаъблик, ўзимизга нисбатан қилинган ҳар бир илиқ ҳаракат учун миннатдорчилигимизда, қўлимизни кўксимизга қўйиб, бошимизни хиёл эгишимизда яққол билинарди. Хитойга Европани, Европага Хитойни (ахир Ҳиндистонгача етиб борган Искандар Зулқарнайн ҳам Хитой ҳақида ҳеч нима билмасди) очиб берган Буюк Ипак йўли, қадим Самарқанд ва Бухоро шаҳарлари, соҳибқирон Амир Темур ва унинг набираси Бобур, шунингдек, урф-одатларимиз ва қонуналаримиз ҳақида янги танишларимизга ғурур билан сўзлаб берардик. Улар диққат билан тинглашар ва бизга бўлган муносабатлари кўз ўнгимизда ўзгара бошларди.

Австралиядagi ҳаётим ана шундай бошланди. Ҳис-туйғулар бошимни айлантирган, мен учун бари янгича ва қизиқ эди. Ота-онамнинг, пулларни эҳтиёт қилиб ишлат, тежамкор бўл, деб берган насиҳатларини унутиб, орқа-олдимга қарамай сарфлардим. Икки ой давом этган енгил ва гўзал ҳаётдан сўнг, бир кун келиб, пулим деярли қолмаганини англаб етдим. Мен учун бу кутилмаган ҳол эди. Ўзимни йўқотиб қўйдим. Наҳотки, олдинроқ ўйлаб кўрмадим? Ахир, ярим йилга мўлжалланган пулни қандай қилиб икки ойда сарфлашим мумкин? Энди ота-онамга нима дейман? Менн узоқ сафарга жўнатиш учун шусиз ҳам анча қийналишди, ахир! Чўнтагимни қаппайтирган пулларни қаёққа кетди? Хитой таомларидан тортиб, французларнинг тансиқ егуликларигача таклиф этаётган кафе ва ресторанлар тавсия қилган турли тузлама ва ноёб таомларсиз кун кўра олмасмидим? Дискотека ва тунги клубларсиз яшасам бўлмасмиди? Дунёнинг турли маҳсулотлари келтириб сотиладиган дўконлардаги молларни сотиб олишдан ўзимни тийишим мумкин эди-ку! Такси белгиси ўрнатилган узундан-уzun лимузинларда юрмасдан, метро ва автобусга чиқсам ҳам бўларди, ахир! Нима учун шу қадар оқлаб бўлмас даражада исрофгарчиликка, пулни кўкка совуришга йўл қўйдим? Янги дўстларимга ўзимнинг нақадар очикқўл эканимни исботламоқчи бўлдимми? Улар ҳам ўз навбатида шунини намоён этмоқчи бўлди-

ларми? Савол кетидан савол туғилар, ўзимни қай тарзда оқлашни билмасдим. Нима бўлганда ҳам, пулимдан унумли фойдалана олмадим. Энди нафақат яшашимга, қатто орқага қайтиб кетишимга ҳам маблағим қолмаганди.

Энди уйга қандай кетаман? Отам, онамга нима дейман? Умуман, ниманинг эвазига яшайман?

Ночорлигимдан йиғлагим келарди. Ҳаммаси аниқ-тинч ва яхши эди, энди эса мавҳумлик, ночорликка айланди.

Икки кунни ҳеч кимга кўринмай ўтказдим. Дарс қолдирдим. Ота-онамга хат ёзиб, бўлган гапларни баён этишга чоғландим ҳам, лекин айбимни тан олишга юрагим дов бермасди. Улардан пул сўрашдан осонроқ нима бўлиши мумкин? Олиб кетишларини илтимос қилайми? Ахир, бу кучсизлигимни тан олганимни билдиради-ку!

Мени уят, хижолатпазлик босди. Ота-онам ўқишим учун берган пулни сарфлаб қўйдим. Уларнинг ишонч ва умидини оқлай олмадим. Ўзимни эркинликдан боштини йўқотиб қўйган ёш боладек тутдим. Ақл билан эмас, юрак амри билан иш тутдим. Кўнгилхушлиқларга берилдим, қониқтирилишини кейинроққа қолдириш мумкин бўлган битта ҳам истагимни рад этолмадим.

Хўш, ота-онамга, қовун туширдим, менга раҳмингиз келсин, дейманми? Ўртоқларим олдида нима деган одамман?..

Шу орада Тимур югура солиб келди. Унинг юзида ҳадик, қўрқув намоён эди:

– Сени директор чақиряпти! Бўла қол!

Энди менга барибир эди. Директор бўлса, директор-да! Шошилмадим. Мактаб унча узоқ эмас. Лекин директор қошига юрган сари хаёлларим бошқача йўналиш ола бошлади. «Қизиқ, – ўйлардим мен, – нима учун айнан директорнинг ўзи чақиряпти? Икки кун дарс қолдирганим учунми? Нима дер экан?»

Мана, унинг эшиги ёнига қам келдим. Тақиллатиб, кирдим. Директоримиз ёпи анчага бориб қолган, қалин сочлари ва мўйловига қиров оралаган киши эди. Кенг бичимли жинси шим, сафсарранг кўйлак, ичидан футболка кийган. Уст-боши ниҳоятда озода, замонавий. Имкониятлари кучли, хоҳлаган нарсасини сотиб олиши мумкинлиги юз-кўздан кўриниб турнбди. У қаттиққўл, лекин инсофли одам эди. Биз, ўқувчиларни яхши кўради, лекин буни билдирмайди. Ҳурмат қиламиз. Умуман олганда, уни энг яхши директорлардан бири, дея эътироф этишадди.

У биз таҳсил олаётган мактабнинг хўжайини ҳам эди. Ҳаётида нимагаки эришган бўлса, ўз кучи, иқтидори орқали эришган. Камбағал эмаслигини, биз таҳсил олаётган мактабдан ташқари яна бир нечта кўчмас мулк эгаси эканлиги ҳақида ҳам эшитганман. У биз билан катта ва мустақил одамларга қиладигандек муомалада бўларди. Оғир кунларимизда узундан-узоқ суҳбат қурадиган, доно маслаҳатлари мушкул аҳволдан чиқиб кетишимизга ёрдам берадиган инсон. Қанчалик ёрдам қўлини чўзмасин, бу ҳақида жар солиб юрмасди ҳам.

Директор мутолаа билан банд эди.

– Хўш, йигитча, нима хизмат? – деди бошини ортга ташлаб.

– Чақиртирган экансиз. Мен – Жавлонбек Саидовман, Тошкентдан, – инглиз тилида энди яхшигина мурожаат қилар, лекин ҳали ҳам сўзлашувда нуқсонларим бор эди.

– Нима бўлди, дўстим? Икки кун дарс қолдирдингиз?

Бошимни ҳам қилганимча, индамай туравердим. Кечаси ўғрилар тунаб кетгани ҳақида ёлғон тўқигим келди. Лекин кўпни кўрган, алдамчиларни уялтирадиган ва афсусланишгача мажбур қиладиган бу инсонни алдай олмасдим. Яхшиси, бор гапни айтишим керак. Шундай қилдим ҳам. Пулсизликка дучор қилган очикқўллим ҳақида батафсил еўзлаб бердим.

– Хўш, ёшинг нечада? – сўради директор гапимни тугатганимдан сўнг.

– Ўн олтида.

– Илтимос, ўз Ватанинг, оила аъзоларинг ҳақида сўзлаб бер.

Мен Ўзбекистон, урф-одатларимиз, анъаналаримиз, уйимиз ва оиламиз ҳақида узоқ гапирдим. Директор диққат билан эшитди. Кейин савол берди:

– Ота-онанг ким, нима билан шуғулланишади? Улардан маслаҳат ва ёрдам сўраш керак, деб ўйлайман. Нега уйдагилардан пул сўрагинг келмаяпти ўзи?

– Дадам завод директори булиб ишлайди. Бу ерга жўнатиш учун битта уйимизни сотишга мажбур бўлди. Алматида яшовчи ўртоғи – Муротбек акадан қарз ҳам олди. Энди отам ўша дўстига нима дейди? Ўғлим аҳмоқ, ҳамма пулни кўкка совурибди, дейдими? Йўқ, мен бундай қилолмайман.

– Унда дўстларингдан қарз сўра, беришади. Мен шундай қилган бўлардим.

– Улар шундоқ ҳам зўрға кун кечиришяпти.

– Унда... Пулингни ким билан бирга сарфлаган бўлсанг, ўшандан сўра.

– Сўрадим. Беришди, лекин кўп эмас. Ўн беш кунларга етказишим мумкин, холос.

– Яхши. Айтайлик, қарз сўрайдиган ҳеч кимнинг йўқ. Лекин, бу – энди руҳан тушкунликка тушиб, қанотларингни туширишинг керак, дегани эмас. Ҳозирги аҳволингни тушунаман, чорасизлик қопқонига тушиб қолдинг. Ҳатто, бундан ўзгача йўл билан чиқиб кетишни ҳам ўйлаётганинг йўқ. Боши берк кўчага кириб қолгандек сезялсан ўзингни. Амалга ошмайдиган ишлар ҳақида ўйлаш билан оворасан. Демак, ҳақиқатдан ҳам, ҳеч нарса амалга ошмайди. Сен бошқа нарсалар ҳақида ўйлашинг керак...

Директорнинг сўзлари мени ўйлантириб қўйди.

– Ишлаб пул топ! – ҳозирги ҳолатимдан чиқишнинг энг тўғри йўлини кўрсатди у.

– Қандай қилиб? Ахир мен ҳали ҳеч нарсани билмайман.

– Бундан осони йўқ! – жавоб берди директор жилмайиб. – Пул ишлаб топиш-топмаслигинг каллангга қандайдир фикр келиш-келмаслигига боғлиқ эмас. Жон-жаҳднинг билан ишлайсанми-йўқми, бунинг ҳам аҳамияти йўқ. Асосийси, ўзингга ишонч бўлсин. Ҳаммаси ана шунга боғлиқ.

– Ўзимга ишонч? Ахир бунинг пулга нима дахли бор?

Директор муҳим гапни уқтирмоқчидек ўрнидан турди:

– Айнан дахли бор. Ўзингга бўлган ишончинг мақсад сари интилишга, унга эришишгача ўсиб боради. Муваффақиятингга ишонмасанг, ҳатто ишни ҳам бошлай олмайсан, қўлларинг бўшашиб қолади.

Бу гапни эшитиб, яқинда рўй берган бир воқеа эсимга тушди.

– Бир ҳафта аввал ўз ватаним ҳақидаги ҳикоя билан сўзга чиқишим керак эди, – дедим. – Инглизчани тўлиқ билмаганим учун роса ҳаяжонландим. Кечаси билан ухламадим. Далилларни ўйладим, улардан энг эътиборлиларини танлаб олдим. Сўзга чиққананда эса қўрқувни енгдим. Илк сўзларимданоқ эшитаётганларнинг диққатини ўзимга жалб қила олдим, «аъло» баҳо олдим. Ўзимга ишончим бўлмаганида, шунчалик пухта тайёрланмасдим. Ҳаммасини ўз оқимига ташлаб қўярдим.

– Жуда зўр! – деди директор тантанавор оҳангда. – Мана шу: ишончинг айнан ўзгинаси!

– Аммо, назаримда, ўзимга бўлган ишончим ҳали унча катта эмас, – дедим мен.

– Тўғри. Лекин буни тузатса бўлади. Ўзингга нисбатан ишончни кучайтириш учун нималар қилиш лозимлигини билишни истайсанми?

– Албатта! – жавоб бердим мен.

– Унда диққат билан қулоқ сол. Тоza дафтар олгин-да, муқовасига «Муваффақият кундалиги» деб ёз. Бу дафтарга амалга оширган барча ишларингни қайд этиб чиқ. Ҳар кун ёз, муваффақиятларингни топа бил. Улардан ҳаммасиям катта ва кўзга кўринарли бўлмайди. Майли, кичик муваффақиятлар бўлсин, лекин қоидага риоя қил: уларнинг сони бештадан кам чиқмасин. Муваффақият эканига иккиланганингда ҳам, ютуққа киритавер. Ҳисобингда қанча кўп ютуқ бўлса, ўзингга ишончинг ҳам шунча юқори бўлади.

Директор бир оз сукут сақлади.

– Сенга ким ёрдам қўлини чўзишини биламан! – деди кейин. – Бир вақтлар менга йўл-йўриқ кўрсатган дўстим бор. Исми Миклош. У бизнинг фахримиз, машҳур одам. Балки эшитгандирсан?

– Йўқ, – бош чайқадим мен.

– Миклош муваффақиятга эришиш сирларини очгани туфайли зафар қучган. Сенга, ҳеч бўлмаганда, ютуқларга эришиш йўлларини биладиган одамлардек фикр юритишни ўргатади. Ҳақиқатдан ҳам пул ишлашни ва бойиб кетишни хоҳлайсанми?

– Албатта. Энг катта мақсадим шу!

– Улкан мақсад, орзу, бу – ютуқнинг энг биринчи ва асосий шарти. Лекин биргина орзунинг ўзи камлик қилади, уни омад ҳақидаги билимлар билан тўлдириш лозим. Жаноб Миклош сенга ёрдам беради. Ёдингда тут: ютуқларга эришган ҳар қандай инсоннинг ҳам мураббийси бўлган. Миклошдан сенга мураббийлик қилишини илтимос қиламан. Бунга эътироз билдирмайсан, деб ўйлайман? – шу сўзларни айтиб, у Австралия харитаси ёнига борди ва кичкина шаҳарчани белгилловчи нуқтани кўрсатди. – Жаноб Миклош мана шу шаҳарда яшарди. У ерда бўлганмисан?

– Йўқ, албатта.

– Унда таваккал қилиб кўр. Жаноб Миклошнинг ҳузурига бор. Балки у сенинг олға силжишингга ёрдам берад. Топишинг қийин бўлмайди, уни ҳамма танийди.

– Ўқиншим-чи? Дарс қолдираман-ку!

– Сенга бир ҳафтага жавоб. Ўқитувчиларга айтиб қўяман, хавотир олма. Мана йўлингга пул, кейин қайтарарсан. Мана бу эса тавсиянома. Жаноб Миклошнинг манзилини ҳам ёзиб бераман...

Директорга чин кўнгилдан ташаккур билдирдим, лекин... «Шунча узоққа бориб нима қиламан? Ўша бойлик сирларини ўзи айтса ҳам бўларди-ку!» деб ўйладим ичимда. Мени шу каби саволлар қийнади. Кейин эса, шундай бўлгани маъқул, деган қарорга келдим. Ўйлашимча, жаноб Миклош бойликка элтадиган йўлни олдиндан кўра биладиган одам.

3-қисм

СИРГА ЯҚИНЛАШИШ

Ўша куннинг ўзидаёқ Жаноб Миклош яшайдиган шаҳарчага етиб бордим, қийналмай уйни ҳам топдим. Мени истараси иссиқ, дид билан кийинган, етмиш беш ёшлардаги серғайрат киши кутиб олди. Салом бердим. У мени ичкарига таклиф қиларкан, юмшоқ ўриндиққа ўтқазди. Ўзи рўпарамдан жой олиб, кўзларимга тикилди.

– Сизни бу уйга нима етаклаб келди? – сўради у.

Мен унга бошимдан кечирган барча воқеаларни сўзлаб бердим. Кейин директоримиз берган тавсияномани узатдим. Жаноб Миклош бир вақтлар у билан ўзининг билгим ва сирларини бўлишганини, энди эса менга ҳам ёрдам қўлини чўзиши керак, деб ҳисоблаётганини айтдим.

– Тушунарли. Хўш, бир мунча вақт шу ерда яшашингизга тўғри келади. Энг аввало, ўзингизни тартибга солинг, – шундай деб жаноб Миклош ёрдамчисини чақирди-да, мен учун хона ажратиб, ўша ерга кузатиб қўйишини тайинлади.

Ёрдамчи мени кенг ҳовли адоғидаги бир қаватли алоҳида уйчага бошлади. Чўмилиб чиқдим. Дам олдим. Шундан сўнг жаноб Миклош тайинлаган вақтда унинг ҳузурига кириб бордим.

– Йигитча, сиз ўзингиз пул ишлаб топиб кўрганмисиз? – биринчи саволи шу бўлди унинг.

Мен унга болагимдаги бир воқеани айтиб бердим. Саккиз ёшимда оиламиз билан биргаликда Чимкентга, бувимникига борган эдик. Баҳор ойи, апрелнинг бошлари эди. Йўл бўйида турган

болакай ва қизалоқлар машиналарда ўтиб кетаётганларга лола таклиф қилишарди. Уларнинг қўлидаги лолалар ям- яшил адирлардан ҳозиргина терилгани кўриниб турарди. Синглим Нигора иккимиз ҳам шу йўл билан пул ишламоқчи бўлдик. Ота-онамиз бундан нима чиқишини кутишга қарор қилдилар. Тезгина лола тердик ва йўлдан ўтаётган йўловчи машиналарга таклиф қила бошладик. Таассуфки, бирорта ҳам қайдовчи лолаларимизни сотиб олмади. Фақатгина икки одам харид қилди. Улар ҳам ота-онам эди. Ўшанда отам менга икки муҳим ўғит берди: «Ҳар доим атрофдагиларнинг ҳолатини чиқаришни ўйла. Бу сенинг яхши пул ишлаб топишингга ёрдам беради. Биринчи ўринда ўзинг пухта биладиган, севадиган ва қўлингдан келадиган ишга қўл ур».

– Ҳа, қимматли ўғитлар, – бош ирғади Жаноб Миклош. – Кўпчилик ўзи қилаётган ишини севмаганлиги, билмаганлиги ва пишиқ-пухта бажара олмаганлиги туфайли, бутун ҳаёти мобайнида ўзидан қониқмай яшайди.

– Демак, уларда ишига нисбатан муҳаббат уйғотувчи ишонч йўқ экан-да, – дедим мен.

– Фақатгина ўзига ишонч ва ишга муҳаббат бахт учун камлик қилади. Бадавлат бўлишни хоҳлаган одам кўп сирларни билиши лозим. Одатда, одамлар ана шу сирларга, асосийси эса, ўзларининг бойиб кетишларига ишонишмайди. Ютуққа кўзи етмаган инсон муваффақият чўққиларига чиқа олмайди. Чиққан тақдирда ҳам, ўзига эмас, омад аталмиш ҳодисалар таҳлилидан миннатдор бўлиши керак. Жавлонбек, менга айт-чи, муваффақият сирларига сен ўзинг ишонасанми? – сўради у.

– Ишонаман. Шунинг учун ҳузурингиздаман.

– Жуда яхши! Лекин кўпчилик менинг сирларимни қўллашга ва амалга оширишга тайёр эмас, ҳатто уларни оддий тилда ва икир-чикиригача тушунтириб берсам ҳам қабул қилишмайди. Биласанми, бундайлар учун енгиб бўлмас тўсиқ нима? Моддий бойликларга боғланганликлари, тасаввур қилиш қобилиятларининг етишмаслиги! Айнан шунинг учун ҳам бойлик сирлари – дунёдаги энг катта тилсим, – жаноб Миклош тўлқинланиб, қизиқ-қонлик билан гапирар, фавқулодда пайдо бўлган ёшлик кучи уйғониб, жўш урарди. Нигоҳида кишини жалб қилувчи оҳанраболик намоён бўла бошлаганди. Уни тобора қизиқиш билан тинглардим. – Энди эса, менга айт, бойиш сирлари учун қанча тўлашга тайёрсан?

330693

Бу кутилмаган савол бўлди.

– Жавоб бериш қийин, – дедим. – Тўлашни хоҳлаганимда ҳам ҳозир пулим йўқ.

– Пулинг бўлганида-чи? – қистади Жаноб Миклош. – Хаёлингга келган бирингчи рақамни айтавер.

– Тўғрсини айтсам, билмайман. Балки, юз доллардир!

Шу кеча давомида Жаноб Миклош биринчи маротаба истеҳзо билан кулиб юборди.

– Шунчалик камми? Демак, менинг сирларимга ишонмас экансан-да? Акс ҳолда, улар учун тузукроқ нарх белгиллаган бўлардинг. Майли, яна ҳаракат қилиб кўр. Яна бирорта сон айт. Эсингда бўлсин, бу ўйин эмас. Мутлақо жиддий ёндашиш керак.

– Ўйинга қарши эмасман, лекин унутманг, пулим йўқ! – такроқладим мен.

– Бу ҳақида ўйлама.

– Пулим бўлмаганидан кейин, қўлларим боғланган бўлади, – дедим қизишиб. Чолга қисқа ва лўнда қилиб, «йўқ!» деб шунчалик айтгим келардики...

– Ҳаётда ҳаммаси учун тўлаш керак, дўстим. Текин пишлоқ нимани англатишини ўзинг яхши биласан, унинг ортидан қопқон келади.

Айни дамда мен учун, ҳатто 10.000 доллар ҳам жуда катта пул эканини тушуниб турардим. Бу ўйларимни Жаноб Миклошнинг овози бўлди:

– Илк энг катта битимимни тузганимда мен ҳам сенга ўхшаш ҳолатда эдим. 250.000 доллар қарзга олганман ўшанда. Ана шу пулдан фойда кўриш ва фоизларни тўлаш учун, оёғи куйган товукдек бор кучимни сарфлардим. Аҳвол шу даражада эдики, бир ҳафтадан сўнг операция столига ётишим ва узоқ вақт даволанишимга тўғри келарди. Аммо пулни айнан ўша вақтда олмасам, бошқа ҳеч қачон бу имкониятни қўлга киритолмасдим. Ва мен уни олдим. Ўша вақтда тижорат менга ўзининг дастлабки жиддий дарсларини берди. Агар одам янада қулай имконият ва шарт-шароитни кутиб, вақтни бой берса, у ҳеч қачон ҳеч нимага эришмайди. Ҳаракатнинг энг қулай вақти – ҳозир ва шу ерда! Бунинг оддий изоҳи шундай: олдинда бўлиш учун одам бошқа йўли йўқлигини сезиши керак. Орқаси билан деворга тақалганини, ортга йўл йўқлигини тушуниши лозим. Агар ишончинг бўлмаса, қилиш-қилмасликка иккилаисанг, турли-туман тўсиқларни ба-

ҳона қилсанг, ҳеч нарсага эришмайсан. Ночор аҳволга тушганингда уни ўзгартира оладиган, ҳаракат қилиш учун бор кучингни ишлатишинг керак бўлган биргина йўлинг бор. Бундай пайтда танангинг ҳар бир катакчаси ана шу ҳаракатга ҳисса қўшишга интилаётганини сезасан. Шунинг учун сира иккиланмаслик керак. Ортингда девор, сен унга тиркалиб турибсан. Ўн минг Австралия доллари ёзилган чекка қўл қўй! – шундай деб, столи тортмасидан чек китобчасни чиқарди-да, олдимга сурди Жаноб Миклош.

Шошилмай чекни тўлдирдим, аввалига рақамларни, кейин ҳарфлар билан уларни чиройли қилиб ёздим. Аммо имзо чекишга келганда тўхтаб қолдим. Мени титроқ тутганди.

– Ҳали ҳеч қачон бунча катта пулга чек тўлдирмагандим! – дедим дилимдагини тилимга чиқариб.

– Ҳадемай бундан ҳам катта рақамларга имзо чекишингга тўғри келади, дўстим. Бу фақат бошланиши!

Лекин қўлим менга қулоқ солмасди. Ҳаммаси жуда тез юз бераётганди-да! Ахир, ўйлаб кўринг, умримда биринчи марта кўриб турган одамнинг ўн минг долларлик чекига қўл қўйиб беришим керак! Ниманинг эвазига? Фойда келтириши мумкин бўлган қандайдир сир ҳақидаги ишониб бўлмас ваъдалари учунми?!

– Нега имзо чекмаяпсан, Жавлонбек? Айтяпман-ку, ҳадемай бу рақам сен учун унча катта бўлмай қолади.

– Гап рақамда эмас, – дея мингирладим, сўзларимни ўзим ҳам унча тушунмай.

– Унда нимада?

Фикримни бир нуқтага жамлаб жавоб бермоқчи эдим, Жаноб Миклош мендан олдин гапириб қолди.

– Имзо чекишга юрагинг дов бермаётганини тушуниб турибман. Муваффақият сирига ишонмаяпсан. Агар ишонганингда, бир дақиқа ҳам иккиланмаган бўлардинг. Нафақат мана шу пулни, балки ундан ҳам кўпрогини ишлаб топигини кафолат бераман!

– Унда ёзма кафолат равишда беринг! – бидирладим мен.

Миллионер хохолаб кулиб юборди. Туриб, у ёқдан-бу ёққа юрди.

– Менга ёқяпсан! – деди кейин. – Сен ўзингни муҳофаза қияпсан, бу жуда ҳам тўғри. Одам ўзининг ҳар бир қадами ва ҳаракатларини ўйлаб босиши лозим.

лар имкониятлари доирасини кенгайтиришдан қўрқадилар. Ундан кейин келадиған янгиликлардан чўчишади. Кундалик оддий муҳит кўпроқ маъқул келади ва уни бузадиган ҳар қандай ўзгаришларни хоҳлашмайди. Шу сабабли орзу қилишдан ҳам қўрқпшади. Мақсад эса орзусиз бўлмайди. Демак, орзунинг доирасини кенгайтиришдан қўрма. Уни олдиндан мустаҳкам чегаралар ичига солма. Кел, бир ўйин ўйнаймиз. Қоғоз олгин-у, рақамларни ошиб бораётган тартибда ёзиб чиқ. Бир соат ичида ҳайратомуз натижага эришасан!

Жаноб Миклошдан қандай рақамлар ҳақида гапираётганини сўрамоқчи эдим, ўзи изоҳ бериб қолди:

– Жавлонбек, қанча пулинг бўлишни хоҳлардинг? Унга қачон эришишни истайсан? Бу пулни топиш учун қанча вақт ажрата оласан? Бойликка эришишнинг асосий сирини мана шу!

Қария ҳазиллашяпти, деб ўйладим.

– Сиз, қачон ва қанча пулим бўлишини хоҳлаб, уларни қоғозга ёзсам, шундайгина оёғим тагига ёғила бошлайди, деб ўйлайсизми? – дедим.

– Буни тушуниш осон эмас, албатта, – жавоб берди қатъийлик билан жаноб Миклош. – Лекин унутма, бойлик сирлари аслида жуда ҳам оддий. Барча миллионерлар аниқ пул миқдорини муайян вақтда топишни мақсад қилиб қўйганларидан кейингина бой бўлганлар.

– Демак, мен ҳозир пулнинг аниқ миқдорини ва уни топишнинг муайян вақтини ёзмасам, уни тополмас эканман-да?

– Қаёққа кетаётганингни билмасанг, ноаниқ манзилга бориб қолишинг турган гап. Сен ҳали ёшсан ва аввалига бунга ишонмайсан. Вақти келиб, ишонганинг сабабли пуллар қўлингга тобора оқиб кела бошлаганига ишонасан. Ишонавер, ҳаммаси жуда оддий. Фақат бойликка етишиш мумкинлигига ишониш керак.

– Сизга ишонгим келяпти. Лекин буларнинг бари қандайдир сеҳрга ўхшайди.

– Яхписи, ҳаётимдаги бир воқеани мисол келтираман. Ёштимда узоқ вақт иш қилдирганим ёдимда. Ўзим ҳақимда турли идораларга маълумотнома бердим, суҳбатлардан ўтдим. Орадан бироз ўтгач, менга қўнғироқ қилиб, номзодлар рўйхатига киритилганим ҳақида айтишди. Кейинчалик номзодим маъқулланиб, ишга ҳам таклиф этилдим. Менга катта маош ваъда қилдилар. Шу тарзда кўп пул олишим ҳақида орзу қила бошладим – пулни

қайси мақсадларга сарф қилиш ҳақида роса ўйладим. Ўзимдан гурурланиб кетдим, ахир шунча номзод ичидан мени танлаб олишганди-да!.. Кадрлар бўлимига қўнғироқ қилиб, қачон ишга тушишим мумкинлигини сўрадим. «Маошинг катта» деган корхона эгасидан неча пулни назарда тутаётганини, иш ҳақим қанчалигини, мукофот ва бошқа моддий рағбатлар ҳақида билмоқчи эдим. Лекин у «маошинг катта» деган гапдан нари ўтмасди. Бир ой ишлаганимдан сўнг гап нимадалигини тушуниб етдим. Менга бор-йўғи юз доллар тўлашди. Боплаб алдашди. Корхона эгаси муттаҳам бўлиб чиқди. Дарҳол ишдан бўшадим. Лекин бу мен учун аччиқ сабоқ бўлди. Энди қаерга ишга кирмоқчи бўлсам, аниқликни талаб қилардим. Ҳа, маош беришади, лекин қанча? Ўз талабларимни меҳнат шартномасида ёзма равишда кўрсатишларини талаб қила бошладим. Ҳар ҳолда ишонарли-да, ахир бундай шартномани бузганликлари учун судга беришим ҳам мумкин. Тушунгандирсан, фақат оғзаки гапнинг ўзи камлик қилади. Айтилган сўзни қўлинг билан тутолмайсан, қоғозга битилганини эса хоҳлаган пайтда ва хоҳлаган жойда кўрсатса бўлади.

– Лекин бу мисолнинг бойликка қандай дахли бор? – сўрадим мен.

– Айнан дахли бор. Ҳаёт ўзимиз сўраган ва интиланган нарсани бизга беради. Ноаниқ қилиб сўрасанг, мавҳум натижа оласан. Кам сўрасанг ҳам худди шундай! Истакларингни аниқ-тишқ белгилашинг лозим. Агар гап пул борасида кетаётган бўлса, унинг аниқ миқдорини, олинадиган вақтини белгилаш керак. Масалан, кейинги йили сен қанча пул топишни истардинг?

Буни билмасдим. Келгуси йил нарида турсин, бу йил қанча топишимни ҳам айтолмайман. Билмаслик хато эди, буни тушуниб, қизариб кетдим. Билмаслигимни тан олдим.

– Сен кўпчилик бошқа одамлардексан. Кўринишидан оддий кўринган бу саволга аксарият одамлар дарҳол жавоб беролмайди. Бу – энг кўп тарқалган ҳолат ва уни қанча тез тушунсанг, ундан холи бўлсанг, шунча яхши. Ҳаёт ундан нималарни хоҳлаётганимизни билишни истайди. Сўрайдиган ҳеч нарсанг бўлма-са, демак, ҳеч нима олмайсан... Энди шу йил охирига бориб, қанча пул ишлаб топишни исташингни ёз.

Мен ўйга чўмдим. Математика дарсида ҳам ҳозиргидек қийналмагандим. Қўлим қалтираб, ўзимга керакли рақамни ёздим. Ақл-идрокимни жамлаб, қоғозга тикилганча хаёлга чўмдим. Куч

Ишни ўн минг доллардан бошлаганман. Бу пулни мураббийим берган. Кўплар устингдан кулишади – жуда баланд дорга осилибсан-ку, дейишади. Ҳаракатдаги инсонларнинг устидан кулганлар ҳеч қачон бой бўлишмайди. Муваффақиятга эришиш қонуни фақат миллионер бўлмоқчи бўлганларгагина тааллуқли эмас. У ҳар қандай кучли истакнинг амалга ошишига ёрдам беради. Бу истак оддийми-йўқми, дахли йўқ. Масалан, қўшимча беш минг доллар ишлаб топиш ёки даромадни икки ҳисса кўпайтириш – амалга оширса бўладиган иш.

Жаноб Миклош менга хайрли тун тилаб, хонасига кириб кетди. Мен эса орзуларимни ёзишга ўтирдим. Бу осон эмас эди. Эллигинчи орзуимга зўрға етганимда, бошқа йўқлигини билдим. Аввалига хаёлпарастликка берилишда ўзимни чегараладм, аниқроғи, моддий бойликларга боғланганим, талай орзуларимнинг амалга ошиши учун унча кўп пул керак эмаслиги билинди. Хаёлим суст ишларди. Орзуларимнинг очиқ парвоз қилишига йўл бермасдим. Лекин, қатъийлик билан ўтириб, бир неча соат ишлаганимдан сўнг қандайдир тўсиқдан ошиб ўтдим-у, бари ўзгарди. Бирданига барчаси – орзу-истакларимга эришиш учун пулим, вақтим бордек туюлди. Ўзимни аввал беш йил, кейин ўн-йигирма йил ва ундан ҳам кўпроқ вақт олдинга, кексайган вақтимга қадар хаёлан олиб ўтдим. Бутун вужудимдан янги куч ёғилгандек эди.

Ниҳоят, ярим тунда 101 та мақсадимдан иборат рўйхатни ёзиб тугатдим. Шундан сўнг ўзимдан кўнглим тўқ ҳолда ухлаш учун ётдим. Лекин уйку келмасди – бугунги гапларни ўйлардим.

Кейин ухлаб қолибман. Тушимда осмондаги қоп-қора булутларни шамол қаёққадир ҳайдаб кетаётарди. Бургутни кўрдим – бу мағрур қушни узоқ йиллар қафасда ушлаб туришарди. Бир кун қафас эгаси уни қўйворди. Аммо бургут қимирламасди. Қафасда ўтирган йиллари мобайнида учини, озодлик нима эканлигини унутган эди. Унга учини кераклигини имо-ишора билан кўрсатишди. Лекин бургут ҳайкал мисоли қимирламасди.

Шу пайт осмонда кичик ёриқ пайдо бўлиб, қуёш ярқ этиб чарақлади – унинг нурлари билан бургутнинг кўзларини ёритиб юборди. У бир силтаниб, қанотларини тўғирлади-да, қаттиқ силтаниб, учиб кетди. Сал ўтмай, осмон узра кўздан ғойиб бўлди.

ОНГНИ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ИТТИФОҚДОШ ҚИЛИШ МУМКИН

Тушларимга берилиб, тонг отганини ҳам билмай қолибман. Телефон қўнғироғидан чўчиб уйғондим. Жаноб Миклош сим қоқаётган экан. У ҳар доимгидай куч-қувватта тўла. Уйқуси тинч ва сокин бўлганини овозидан сездим.

– Жавлонбек, сени боғда кутиб ўтирибман, – деди у.

Тезда кийиндим-да, ювиниб, боққа ўтдим. Жаноб Миклош курсида ўтирган қўйи қушларнинг парвозини кузатиш билан банд эди. Қадам товушларини эшитиб, менга қаради. Ажин босган юзига табассум ёйилди.

– Ишлар қалай? – қизикди у. – Машқ таъсир қилдим?

– Таъсир қилганда қандоқ! Тушимга узоқ йиллар қафасда сақланиб, кейин озодликка чиқарилган бургут кирибди. Авваллига у учишни истамасди. Лекин булутлар қаърида кўринган офтоб нури бамисоли чақириқ бўлди. Ва у учиб кетди.

Жаноб Миклош менга ёнидан жой кўсатди.

– Яхши туш кўрибсан, – деди кейин. – Бургутлар парвозини томоша қилиш беқиёс роҳат бахш этади. Биз, одамлар улардан ўрганишимиз керак. Бургутлар тўсиқлардан қўрқмайди, етукликка интилади, ўртаҳол ҳам бўлолмайди. Одамлар ҳам улар каби вақти-вақти билан ўзларига шундай талабларни қўйиб туришса қани эди! Ҳақиқатан, бургут каби учидан мароқлироқ яна нима бўлиши мумкин? Ҳеч қандай қийинчиликсиз учасан. Ҳатто қанотларингни қоқмайсан – уларни кенг ёйсанг кифоя. Бургут қанча баланд учса, шунча кўп нарсани кўради. У нафақат пастни, балки олдинни – келажакни ҳам кўради. Инсон ҳам худди бургутдек келажакни кўра олса, қўйган мақсадига етишишни енгиллаштиради. Бургутлар ҳақида, Жавлонбек, мен соатлаб гапира оламан!

– Биласизми, бизнинг Ватанимиз – Ўзбекистон гербига ҳам Хумо қушининг расми туширилган, – дедим мен тўлқинланиб. – У бахт ва озодлик рамзидир.

– Ажойиб экан... Кўряпсанми! Худди шундай бургутлар ҳам озодликни билдиради, озодликсиз эса бахт бўлмайди, – қария таъсирланиб гапирарди. – Чидамлилик, довюраклик, улугвор-

лик, дунёқарашининг кенглиги ва шунга ўхшаш талай сифатларга эга бўлгани сабабли, бу кучли ва мағрур қуш турли давлатларнинг герб ва байроқларини безатади. Сен ҳам, Жавлонбек, ҳаётда бургут бўл! Атрофининг ҳам бургутлар билан қуршаб олишга ҳаракат қил. Улар билан дўстлаш. Олдинга ва баландга интил, қийинчиликлар олдида ҳеч қачон таслим бўлма! Турли синовлар билан тўқнашинингга тўғри келади. Ёдингда тут: улар сени тўғри йўлдан сиқиб чиқариб юбормасликлари керак. Нима хоҳлаётганини билган инсон учун қийинчиликларни енгил – бургут самода учиб, ўзига озуқа қидиргани билан баробар. Ана шуларни ўрганганингда орзуларинг кетма-кет ушала бошлайди.

Жаноб Миклош курсдан турди:

– Юр, нонушта қилиб, суҳбатимизни давом эттирамиз.

Тезда қаҳва тайёрладим. Дастурхонга ўзимизнинг миллий таом – сомса тортдим. Бу ерда тандир йўқ эди, албатта, ўрнини электр иситкич босди. Жаноб Миклошга сомса ёқди, у яна бир бор ўзбек таомларини мақтади.

– Бизнинг таомлар нақадар турли-туманлигини билсангиз эди! – дедим мамнунлик билан.

– Жавлонбек, ширин таомларинг билан мени талтайтириб юборяпсан. Балки бир умр шу ерда қоларсан? Сенга яхши маош тўлардим, – таклиф қилди у. – Нима дейсан?

– Жоним билан қолардим, бу ер менга ёқди. Австралияда кўп нарсани ўрганишимни ҳам биламан. Таклифингиз учун раҳмат! Лекин ўқишни битиргач, уйга қайтишим керак. Ахир, ота-онамнинг ёлғиз ўғлиман, келажакда уларга ғамхўрлик қилишим керак. Ҳозир улар мен ҳақимда қайғурадилар. Кексайганларида эса мен уларга қарайман. Бу менинг бурчим. Акс ҳолда қариндошларим, дўстларим орасида ҳурматимни йўқотаман. Урф-одатларимиз шундай. Бизда қариялар эъзозланади, уларнинг гапи ерда қолмайди. Яхши одатларимиз кўп. Халқимизнинг илдизи чуқур. Икки минг беш юз, уч минг йиллик шаҳарларимиз бор. Юртимизни, уйимизни севаман. Бу ерда олган билимларим оиламга, Ватанимга, ҳамюртларимизга хизмат қилишини истайман. Уларни юртдошларим билан бўлишаман. Бу билимлар уларга ҳам асқотишини истайман.

– Сенга қойил қолдим, яхши йигит экансан, – мақтади жаноб Миклош. – Ўз Ватанингда яшашга қарор қилганингдан хурсандман. Орзу-мақсадларингни амалга ошира олсанг, қаётинг бошқ-

ача бўлади. Бургут каби учасан! Ҳаётдан хурсанд бўлишининг энг яхши йўли – одамларга хизмат қилиш, фойданг тегишини ва кераклигининг билиш. Қанча кўп ёрдам берсанг, ўзинг ҳам шунча юқори поғонага кўтариласан. Оиланг ҳақидаги ғамхўрлигинг ҳам менга ёқди. Қадрдонларинг, дўстларинг ҳаётдан қувонишининг, бошқалар қилган барча яхшиликлари учун миннатдор бўлганингни кўришади. Умуман, ҳаммаси учун миннатдор бўлиш керак. Бу дунёда яшаётганинг, унинг тўрт тарафи сен учун очиқлиги, нонинг бутунлиги, бошинг узра томинг бўлгани, яқинларинг сенга ғамхўрлик қилганликлари, бари-бари учун, – гапини тутатган қария меҳмонхона томон кетди.

Шошилмай ошхонани йиғиштириб, тартибга келтирдим. Орзулар оғушида яна бошқа ишлар билан ҳам андармон бўлдим.

Бир соатлардан сўнг Жаноб Миклошнинг ҳузурига бордим. Яна унинг ўғитларини ўзимга сингдиришга тайёр эдим. Жаноб Миклош ёнидан жой кўрсатди.

– Яхши сўзларни самимият билан кўпроқ такрорла, ўшанда ишончга эга бўласан. Сўзлар катта кучга эга – биз уларга бўйсунамиз, шунинг эса тут. Инсон феъл-атвори қанча кучли бўлса, сўзлари ҳам ана шундай кучга эга. Инглизлар учун қироличанинг амри вожиб бўлгани каби, уларни адо этиш ҳам мажбурий.

Бу мен учун қизиқ эди. Қария гапида давом этди:

– Ҳаётингда шундай бўлгани: кимдир ёлғон гапирётганини билиб турасан, лекин барибир кўнишга мажбурсан?

– Ҳа, бир неча марта бўлган.

– Шундай вақтларда онгингни алдагансан, уни ёлғонни рост ўрнида қабул қилишга мажбур қилгансан. Энди яна шу ишни қилишингга тўғри келади. «Мен етти йилдан сўнг миллионер бўлам», деган сўзларининг онгинг рост ўрнида қабул қилиши шарт. Етти йилда миллионер бўлишингга ишонсанг, вақти келиб у ўз ишини бажаради. Бу миёнга онгли равишда таъсир қилишининг бошланиши, уни ўз хоҳишинга мажбур қилишинг бўлади. Миёнга ўзига сингдирилган хоҳишларининг рост ўрнида қабул қилиши билан орзу-истакларингга эришишинг мумкин.

– Агар онгим бойлик ҳақидаги фикрларимни қабул қилмаса-чи?

– Бундай ҳолда таъсир тез ва кучли бошқа имконият бор, яъни, ўз-ўзининг ишонтириш. Хоҳишларининг қайта-қайта такрорлашининг лозим. Эрталаб ва кечқурун овоз чиқариб айт. Аммо, бу пайтда «мен омадсиз онлада туғилиб-ўсганман, шу сабабли

ҳеч қачон муваффақиятга эриша олмайман», деган ўй-хаёл ҳам миянгда айланиб юрса, бутун умринг давомида омадсизликлар сенга ҳамроҳ бўлади. Онгимиз – қулимиз, шунн эслаб қол. У катта кучга эга бўлиб, одамни ўзига бўйсундири⁷ олиши мумкин. Лекин онгни бошқара билишинг лозим, чунки у кўр. Тўғри дастурга эга бўлган онг ажойиботлар яратади. Даромадимни ўн минг долларга оширмоқчиман, деб миянгни ишонтир. Бу маълумотни буйруқдек қабул қилади ва уни амалга оширади. Ҳар кун ишлатиб тур, ана шунда онгинг шу буйруқ устида ишлай бошлайди. Унга мақсадининг аниқ ўлчовларини белгилаб берсанг, ўз йўлини ўзи аниқлайдиган ракета каби ҳеч нарсага чалғимай, мақсадинг сари йўналади.

Узоқ гапириб, қария чарчади, шекилли, индамай қолди.

– Сизнинг ўғитларингизни тинглаб, бу ўйин эмасмикин, деб ўйладим, – дея унга тикилдим.

– Муваффақият қонунини бир кунда эллик мартадан кам қайтармаслигинг лозим. Кўпроқ бўлса янада соз. Юз марта қайтарсанг – ундан ҳам зўр! Бу машқни сен учун ҳеч ким бажармайди. Бу жудаям мароқли машғулот. Уни бажараётиб, полга ётиб олар ва махсус ҳисоблагич ёрдамида санаб борардим.

– Оғир машқ экан.

– Ҳа, осон эмас. Аввалига диққатингни бир жойга жамлашинг қийин кечади. Ўн маротаба қайтарганингдан сўнг, хаёлинг бошқа ўйларга чалғий бошлайди. Қайтадан сана. Чалғимай, ҳисобни элликкача олиб бор. Агар ана шу эллик мартада ўзингни тартибга сололмасанг, бой бўлиш ҳақидаги орзуларингни унут. Демак, улар сен учун эмас. Энг муҳими – қатъийлик. Бу эса қўлингдан келади, сезиб турибман.

– Нима учун бу қонунни, албатта, овоз чиқариб такрорлаш керак?

– Миянга бериладиган таъсирни кучайтириш учун. Овоз билан узатилган буйруқни онгинг қатъийлик ва куч билан ташқаридан берилган кўрсатмадек қабул қилади. Бир маромда, сеҳрли сўзларни гапирётгандек сўзла. Овозинг таъсир қилиш маромида ва, албатта, тўла ишонч билан чиқиши лозим. Ўшандагина, кўп вақт ўтмай, муваффақият қонунинг ўз ҳаёти билан яшаб кета олади.

Бу сўзлар мени ҳайратга солди. Жаноб Миклош энди кулимираб гапирмас, юзи жиддий эди – бамисоли тақдирни олдиндан кўриб тургандек.

– Қонунни бир меъёрда такрорлаётган овозинг аввалига ҳаяжонга солиши мумкин, – давом этди у. – Лекин бунга тез кўникасан. Қўйилган мақсадинг аввалига бениҳоя баланд ва каттадек кўринади, лекин вақт ўтгач, уни амалга ошириш янада осонроқ эканлигини кўрасан.

– Қилаётган амалларим аҳмоқлик кўриниб, кулиб юборсам-чи?

– Бундай пайтда, айниқса қатъий бўл. Иккиланиш пайдо бўлса, дарҳол уни йўқотишга ҳаракат қил. Бунни тушунган одамга куч берилади. Ўзингни фикран миллионер ҳисобласанг, анча олға силжиган бўласан, қолган бари вақтга боғлиқ.

– Ҳозирча ҳисобимда бир доллар ҳам йўқ, – эслатдим мен ҳақиқатни.

– Муваффақият сирини қайта-қайта такрорлаб, ўзингда ўзгариш сезасан. Орзуларнинг ўз «мен»инг, ҳаётингнинг бир қисмига айланади. Келажагингни ўз истагинг бўйича яратасан. Ҳаётинг эгасига айланасан. Ахир ҳар биримизнинг қалбимиздаги истакимиз мана шу эмасми?

«Жуда ғалати экан, – ўйладим, – лекин ҳақиқатдан иш берадиган бўлса, барибир эмасми?»

Жаноб Миклошнинг сўзлари таъсир этиб бошлаганди. Ҳар бир одам ўзини қанчалик баҳоласа, ўшанча кадр-қимматга эга бўлади, деган сўзлари аини нуқтага теккан. Одам ўзини кадрламаса, қилаётган ишини уддалай олишига ишонмаса ана шундай бўлади. Салбий фикрлар ўз ортидан салбий оқибатга дучор қилади. Ахир барча фикрлар моддийлашади: яхшилари манфий – «плюс», ёмонлари мусбат – «минус» ишораси билан. Бу гап тобора куч олиб бормоқда.

Бироз сукутдан сўнг Жаноб Миклош давом этди:

– Ҳаётинг ёки боғу бўстон, ёки жаҳаннам сари элтадиган йўлга айланиши мумкин. Ҳаммаси фикр юритишингга боғлиқ, ўғлим, ҳаммасининг боши шу. Энди ижозатинг билан озгина дам олсам. Сен эса тушлукка бирор егулик тайёрла. Кеча дамлаган ошинг менга жудаям ёқди. Бугун нима билан хушнуд қиласан?

– Бизда димлама деган таом бор. Сизга жуда ёқади, деб ўйлайман. Массалиқларни тайёрлаб қўйгандим. Бу таомни қозонда тайёрлаш керак, лекин қозонимиз йўқлиги бонс кастрюлда пиширишга ҳаракат қиламан, – дея ошхона томон юрдим.

Бир неча соатдан сўнг қария тамалди қилишимизни кутиб ўтирарди. Пазандалигим унга яна манзур бўлди. Бир томчи сув со-

линмай, сабзавотлар билан паст оловда димланган «димлама» хуштаъм ва бамаза эди....

Жаноб Миклош яна одатдагидан кўпроқ еди ва норози қараб қўйди: унинг меъёридан кўп тановул қилганига яна мен айбдор эдим.

Тамаддидан сўнг боғда гул ва дарахтларни суғордим. Жаноб Миклош эса айвондаги юмшоқ курсида ўтириб мутолаа билан машғул бўлди. Кун ботгунча итти сайр қилдиришим ва кечки овқат тайёрлашим керак эди.

Кечки дастурхонга мастава ва димланган қовоқ тортдим – яна мақтовга сазовор бўлдим.

6-қисм

ҚАРЗ СЎРАШ НИМА ДЕГАНИ

Кўкда ой сузаётганида хонамда китоб ўқимоқчи бўлдим. Аммо қанча қаракат қилмайин, ўқиганларим калламга кирмади. Ўй-хаёлим Жаноб Миклошнинг ўтигларида эди. «Хўш, – дедим ўзимга-ўзим, – бир қафта шу ерда яшайман, ютуқларни қўлга киритишни ўрганаман. Кейин-чи? Қарзларимни қандай тўлайман? Эртага, уйимга қайтиб боришимга пулни қасрдан топаман?» Буни ҳали билмасдим. Ўйлаб-ўйлаб, ухлаб қолибман...

Тонгда қушлар сайрашидан ўйғониб кетдим. Аммо ўрнимдан тургим келмасди. Нима мақсадда келганим, мажбуриятларимни бажаришим кераклиги ёдимга тушди.

Эрталабки бадантарбия билан шуғулланиб бўлгач, ошхонага югурдим. Колбасали тухум дўлма ва аччиқ қаҳва – дунёдагн энг тез тайёрланадиган таомлардан бирини ҳозирлашга киришдим.

Бироздан сўнг икковлон дастурхон атрофида ўтирардик. Нонушта Жаноб Миклошга ёққан, бу юз ифодасидан аён эди.

– Мени кечадан бери бир ўй хавотирга соляпти, – гал бошладим очиқчасига. – Маслаҳатларингиз ҳақида кўп ўйладим, уларнинг тўғрилигига ишонаман. Бу сирлар ёрдамда омадли ва бойбадавлат бўлишимга, ички дунёим ва ўзим билан тил топишишимга ишончим комил. Лекин нимадан бошлашим, биринчи қадам қандай бўлиши кераклиги аён эмас. Қандай йўналишда иш бошлашни билмасам...

Бу гапим Жаноб Миклошнининг кулгисига сабаб бўлди.

– Хавотир олма! Аввал олдинга мақсад қўй, шундан сўнг онгингдан ўша мақсад сари йўналтиришини илтимос қил. Унга савол бер ва жавобини кут. Аминманки, жавоб ўзини узоқ куттириб қўймайди.

Бу сўзларни эшитиб, ҳафсалам пир бўлди. Мен аниқ жавоб кутгандим. Қария бамисоли фикрларимни уққан: эк, бош ирғади:

– Аввал юрагингга ўтирадиган иш топ. Муваффақиятли ва бой бўлишни истасанг – тез ва шахдам ҳаракат қил. Самонинг ўзи доимий ҳаракатда ва ҳаракат қилганларни мукофотлайди. Тез ҳаракат қилганлардан қолганини кутиб ўтирганлар олади. Сен катта қайиқни кутяпсан-у, у қирғоққа яқинлашмаётган бўлса, унга сари сузишинг керак. Кўпчилик моддий фаровонликка эришолмайман, деб ўйлагани сабабли унга эришолмайди. Ҳатто бу йўналишда олдинга силжиш учун ҳаракат ҳам қилмайди! Бошиданоқ орзусига ва унга эриша олишига ишонмайди ва бу йўналишдаги ҳаракатларини тўхтатиб қўяди. Муваффақиятнинг асосий калити – керакли жойда керакли вақтда, айнан шу жой ва вақтда ғояга эга бўлиш. Ўша жойда керак экансан, ҳаракатингни асло кечиктирма.

– Гапларингиз маъқул, аммо барибир ишни нимадан бошлай?

– Фикрингни жамла, ўшанда жавобнинг ўзи келади. Фикрларингни бир жойга йиққанингда сен учун ҳаётдаги энг зарур нарсанима эканлигини кўрасан. Кўпчилик ўз ҳаёти мобайнида мана шу ёруғ дунёга келишининг маънисини билишга ҳаракат қилади ва тополмагач, ҳаёт маъносиз экан, деган хулосага келади. Лекин ҳамма билан ҳам шундай эмас. Вақти келиб, ерга нима учун келганингнинг маъносини тушунасан.

Қария шошилмай қаҳва ичар, вақти-вақти билан менга кўз қирини ташлаб қўярди. Унинг кўзларида бир вақтнинг ўзида ҳам меҳр, ҳам истехзо бор эди.

– Лекин менинг пулим йўқ, бирор иш бошлашим учун уни қаердан олишни ҳам билмайман.

– Сенга қанча пул керак?

– Тўғриси айтсам, билмайман ҳам. Балки, сизга бир пайтлар керак бўлганидек, ўн мингдир?

– Ана шу пулни топасан, қидириб кўр. Ҳеч қачон жангсиз таслим бўлма! Жангсиз таслим бўлиш – муваффақиятга эришмаслик учун ҳеч нарсани қилмаслик демак. Ва, илтимос, ўзинг

тўсиқдан йироқ тут: барибир ҳеч нарсага эришолмайман, деб фикрлай бошляпсан. Бундай қилиш мумкин эмас, чунки илк қадамингданоқ ўзингни муваффақиятсизликка ҳукм этмоқдасан. Фикр ва истакларинг билан келишишинг керак!

– Ҳаракат қиламан.

– Ечим мавжуд ва маълум, у энг зўр ечим, деган ишонч билан иш бошла. Мақсаднинг ва идрокинг, албатта, сенга ечимни айтади. Бу эса сен учун қутилмаган ғоя бўлиши мумкин. Муваффақиятингда ишончинг комил бўлсин, ана шунда у сен томон келади. Иккиланишларни ўзингдан ҳайда! Иккиланиш – зулмат, шу боис сенга ҳукмронлик қилишига асло йўл қўйма. Қалбнинг ишга солиб, иккиланишларга қарши жанг қилишинг керак. Фикрлар – босилган қадам бўлиб, амалиётга айланиши мумкин, улар моддийлашиш кучига эга. Иккиланиш ҳам куч. Фақат мутлақо кераги бўлмаган, орзунг йўлидан бир юз саксон даражага четга олиб кетиши мумкин бўлган куч. Онгингга таъсир қилиш ёрдамида улардан қутилишга ҳаракат қил, бу энг яхши усул. Иккиланишингга қарама-қарши фикр ярат ва уни қайта-қайта таъкидла. Сўзларингни буйруққа айлантир. «Мен фалон ишни эплайман ва амалга ошираман!» – асосий фикринг ана шу бўлиши лозим. Ҳар бир фикринг буйруқ оҳангида кечиб, дарҳол амалга оширилиши шарт. Яна бир омил муҳим: бошқаларга зарар етказувчи фикрлардан қочишни ўрган. На ҳаёлинг, на мақсаднинг шунга ўхшаш тушунчага эга бўлсин.

– Баъзида ҳаёлимга турли аҳмоқона фикрлар келади ва мени ваҳима босади. Шундай вақтларда юрагим дуккилаб ура бошлайди. Ўзимни шу каби нохуш ўйлардан холи қилишни истайман!

– Қўрқув қам бўлмасин. Қўрқув – иккиланишнинг акаси ва энг разил душманинг. Қашшоқликдан қўрқишнинг олтига белгиси мавжуд: бефарқлик, беқарорлик, шубҳа, безовталиқ, ўта эҳтиёткорлик ва сусткашлиқ. Қўрқув, ваҳима беқарорликдан келиб чиқади. Шунинг унутма. Беқарорлик шубҳа билан қўшилади ва натижада қўрқув пайдо бўлади. Довжур ва жасур бўлишни, ҳеч нарсадан қўрқмасликни ўрган.

– Мени ишонтирдингиз, – дедим.

Суҳбатга қизиқиб, вақт учқур отдек ўтиб кетганини билмай қолдим. Энди ишга ўтиш керак эди. Дастурхонни йиғиштирдим, ўт ўрдим, дарахтларни суғордим. Иш кўп, болалигимдан меҳнат-

га меҳр қўйганим сабабли, у менга роҳат бағишларди. Уйда ҳам боғимизда ишлашни яхши кўрардим – кўчат экар, дарахтларни бутоқлар, меваларини терардим.

Жаноб Миклош курсида ўтириб, гоҳ мени кузатар, гоҳ газета мутолаасига бериларди. Мен томонга қараганида, чеҳрасида хай эриххлик намоён бўларди.

Ёмғир томчилаб, кейин ёғиши кучайди. Тезда уйга кирдик. *Кийимларим ҳўл бўлган, уст-бошимни алмаштиришим лозим эди.* Телефон жиринглади. Жаноб Миклош ким биландир гаплашиб олгач, кечга яқин ўртоғиникига кетишини айтди.

Пешин вақти яқинлашарди. Италия макаронидан лағмон тайёрладим. Жаноб Миклош уни мақтаб-мақтаб еди, лекин яна сузиб беришимга кўнмади. Ўзини мажбуран тийгани аён эди. У ортиқча вазнга эга бўлмаган қадди-қомати билан гурурланарди. Ортиқча овқатдан тийилиши менга мустаҳкам иродасини намоён этди.

– Илтимосларга қандай қарайсан? – савол берди у. – Илтимос қилишни биласанми? Масалан, дўстларингдан ниманидир илтимос қилишинг, қарз сўрашинг малол келмайдими?

– Қарз сўрашга ботинолмайман. Шу бонс бундай илтимосларни кам ишлатаман. Рад жавобидан, «йўқ», деган сўзни эшитишдан кўрқаман. Ёнингизга келишдан олдин дўстларимдан қарз сўрагандим. Ҳаммасини сарфлаб юбордим.

– Бу масалада ноҳақсан. Эсингда тут: амалга ошган илтимос – муваффақият калити. Тарих илтимос қилганларидан сўнг бирданига бойиб кетган инсонлар ҳаёти ҳақидаги қиссаларга бой. Улар илтимос қилишган ва ўзларига керакли даражаларга эришган. Сўрашни ўрган. Ўзингга керакли ва муҳтож бўлган нарсани уялмасдан сўра. Рад жавобини олишдан кўрқма, бунинг сира кўрқинчли жойи йўқ, ахир сен ҳеч нарса йўқотмадинг-ку! Гурурингни қўлга олишни ўрган. Ана шунда яна ва яна сўрай олишинг мумкин. Бора-бора илтимосларингни бари қониқтирилади, мақсадингга эришиш йўлида олға силжийсан. Уятчан одам биргина сен эмассан. Кўпчилик учун илтимос қилишлар ҳал қилиб бўлмас муаммога айланиб, улар ўйлаганига етиша олмайди. Илтимос қилишдан кўрқинч одатий ҳол, бундай пайтда уларда қатъийлик ва ўзларига ишонч етишмайди. Бу эса хато. Сенинг ҳолатингга қайтамыз. Олдингга қўйган мақсадингга эришишинг учун қандай ҳаракат қилишинг керак?

Жаноб Миклошнинг қарзини қайтармай, Тошкенга учиб кетишим мумкин-ку, деган ўй ўтди ҳаёлимдан. Бу аҳмоқона фикрни калламдан қувиб чиқардим, лекин барибир қизариб кетдим.

– Нима учун сиз менга пул беряпсиз? – деб сўрадим. – Ахир мендан қарзингиз йўқ– ку!

– Жавлонбек, бу пулларни сенга совға тариқасида ҳам беришим мумкин эди, – жавоб берди Жаноб Миклош. – Лекин шундай қилсам, улар сен учун ҳеч қандай қимматга эга бўлмайди ва худди ота-онангнинг пулларини сарфлаганинг каби осон ва тезгина ишлатиб қўясан. Муваффақиятнинг яна бир сирини – ҳар бир ишлаб топган долларингнинг қадрига етишингда, ҳаракат ва ишларинг учун жавоб бера олишингда. Биз нимагаки эришган бўлсак, тақдирга шукр қилишимиз, оддий ва табиий кўринган – соғ-омонлигимиз, атрофимиздаги ранг-баранглик, хурсандчиликнинг қадрига етишимиз лозим. Қундалик ҳаётда ҳаммамиз нафас олаётган – ҳавога аҳамият бермаймиз, лекин у бир зум етмай қолса, дарҳол илғаб, ваҳимага тушамиз. Бетобланиб ётиб қолганимизда, энг оддий кўринган юриш-туриш, бирор юмушни адо этиш, дўстлар билан муносабатда бўлиш каби нарсаларга ҳам бўлакча муносабатдамиз, ахир дард михлаган тўшак бизни буларнинг барчасидан маҳрум қилади. Шифохонада бировнинг қўлидан овқатланасан, юришни, қаракатланишни қайтадан ўргатасан. Ва бирданига ҳаёт нақадар гўзаллигига амин бўласан, нега шу чоққача шуларни кўрмаганингдан ҳайратга тушасан... Дарвоқе, Жавлонбек, сенинг қарзларинг бор-а? Борми ёки йўқ?

– Ўртоқларимдан қарз олганим ҳақида айтгандим. Энди ана шу қарзларимни узаман.

– Сенга учта маслаҳат бераман, унутма, ҳамиша керак бўлади. Биринчиси: бировдан қарздор бўлсанг, кредит картасидан фойдаланмасликка ҳаракат қил. Одамлар нақд пулдан кўра кредит карталари ёрдамида кўпроқ пул сарфлашади. Нақд пул ишлатганида, қанча пул кетгани кўриниб туради, кредит картада эса бу кўринмайди. Иккинчи маслаҳат: кредит пулларини ва қарзларни вақтида ва тўлалигича қайтар. Лекин имкониятга қараб, уларни секин-аста, оз-оздан тўла. Қарзлардан қанча тез қўтилсанг, ҳар ой шунча кўп пул тўлайсан. Кун кўришингга ҳам кам пулинг қолади. Учинчи маслаҳат: истеъмоладан қарзларидан фойдаланмасликка ҳаракат қил. Кредитга автомобиль, мебель, телевизор олма. Қундалик харажатларинг учун кредитнинг ҳам ке-

Жаноб Миклошга тикилиб, нимага шаъма қилаётганини дарқол тушундим. Наҳотки ҳозир қиладиган ишим – мана шу миллионердан қарз олиш бўлса? Бор-йўғи шуми? Иккиланишим узоққа чўзилмади.

– Миклош жаноблари, менга ўн минг доллар қарз бериб туrolмайсизми? – секин сўрадим ундан.

– Балли! Унчалик қийинмас, шундайми? Фақат жасурлигингн ишга солиб, ўзингн қўлга олиб, сўрашинг керак эди, холос. Лекин одамлар негадир сўрашга камдан-кам журъат этадилар.

Миклош шимининг орқа чўнтагига қўл тикди-да, бир даста пул чиқариб, менга узатди. Унинг учун унча катта пул эмас, албатта, лекин мендек оддий одам учун жудаям катта миқдор. Мени хушнудлик қамраб олди. Бу пулларга осонгина эришдим, деган хаёл ҳам ўтди кўнглимдан. Сўрадим ва пулларни олдим. Худди ичимдагини сезгандек Жаноб Миклош айтиб қолди:

– Келажакда ҳам пуллар сенга осонлик билан келади. Улар учун кўп ва хўп меҳнат қилиш шарт эмас. Меҳнат, албатта, керак. У ҳаётий мувозанатни мустаҳкамлайди, ўйлашга мажбур қиладди, жисмоний куч-қувват сарфлаб, сарф-харажатларни камайитириш асосида ишлаш йўлларини топишга мажбур қиладди. Лекин фикрий дастур, истак кучи ва уни аниқ масалани ҳал қилиш йўлида йўналтириш маҳорати ҳаммасидан ҳам муҳим. Буни эътиборга олмаганлар омадсизлар сафини тўлдириб, бутун умр озгина моддий рағбат учун оғир, ўзлари севмаган ишни бажаришга мажбур бўладилар. Шундай қилиб, Жавлонбек, пул керак бўлганида, қандай иш тутиш мумкинлигини эслаб қол. Агар уларни тез ва осон топишга ишончинг комил бўлса, айнан шу йўл билан топасан. Агар иккилансанг, қўлингдаги мана шу пулларни эсга ол. Фақат сўраш керак. Эсингда тут, бизнинг чуқур онгимиз остидаги ишонч ҳамиша ҳаётга татбиқ этилади. Буларни, – қўлимдаги пулларни кўрсатди у, – сенга қарзга беряпман, бир йилдан сўнг қайтарасан. Ўқининг қачон тугайди?

– Бир йилдан кейин.

Жанб Миклош бир оз сукут сақлаб турди ва деди:

– Ҳаммаси жойида! Бу пулларни фақат бизнесга ишлатаман ва қарзимни албатта қайтараман, деб ваъда бер. Биламан, ҳалол, покиза йигитсан, сенга ишонса бўлади. Шунинг учун ҳеч қандай иккиланиш ва ёзма битимларсиз уларни сенга қарзга бераман.

раги йўқ. Агар қарзларинг ҳаддан зиёд кўпайиб кетган бўлса, «элликка-эллик» қонунидан фойдалан. Яъни, пулларингнинг ярмини қарзларингни тўлашга сарфла, ярмини ўзингга олиб қол. Лекин, яна тарорлайман, яхшиси, истеъмол моллари учун қарзга ботма, уларни зиммангга олма.

Жаноб Миклошни диққат билан тинглардим. Бу гаплари мен учун янгилик эди.

– Агар қарзларинг бўлса, бир парча қоғозга «Жавлонбек, бу сенга ҳақиқатдан ҳам керакми?» деб ёзиб, ҳамёнинг ичига солиб қўй. Ўшанда касса ёнига борганингда, мана шу харид менга керакмикан, деб ўзингдан сўрай бошлайсан.

Маслаҳат бериш масаласида Жаноб Миклош устаси фаранг эди. Баъзида фикр юритишларида мантиқ етишмаётгандек туюларди менга, лекин сал ўтмай, хатога йўл қўйганимни англай бошлардим.

– Тамадди қилиш вақти ҳам келди. Овқатланиб оламизми? – сўради у.

– Жоним билан! – ирғиб турдим мен.

Уй томон юрдик. У катта-катта қадам ташлаб, дадил борарди. Ёши анчага бориб қолганига қарамай, қадди букилмаган.

– Марҳамат, ўтир! – жой кўрсатди у. Одатда бу ерда ўзи ўтирарди, энди эса мени ўтқазди. Ўзи эса ёнимдан, пешанасига: «Вақт – пул» деб ёзилган кум соат тагига ўтирди.

У шошилмай овқатланарди. Ўзига бир неча тилим қизил лосос балиғидан солди. Мен эса, қорним очқгани боне, лососни ҳам, газ печида пиширилган денгиз палтусини ҳам иштаҳа билан паққос туширардим. Тамадди қилиб бўлгач, яна боққа қайтдик.

– Сенга ўқишинг ёқадими? Ким бўлмоқчисан? – деб сўради у.

– Мен мамлакатимиз учун фойдали инсон бўлмоқчиман. Биз бозор муносабатларига энди ўтгямиз, давлат мулкчилигидан хусусий мулкчиликка ўтиш эса, эҳтиёткорликни талаб қиладиган жараён. Бизнесимни мана шу ерда олиб борилаётгани каби юритишга ҳаракат қиламан. Яна бойликка элтадиган барча сирасрорни ўрганишни истардим. Уларни дўстларим билан бўлишаман. Муваффақиятли ва бой инсонлар қанча кўп бўлса, Ватанимиз шунча гуллаб-яшнайд.

– Жавлонбек, эътибор берган бўлсанг, бир вақтнинг ўзида, сенга муваффақиятга эришишнинг кафолатли қонуниятларини ҳам ўргатиб бормоқдаман. Буни аста, шошилмай амалга оши-

ряпман. Муваффақиятга элтадиган биринчи омил орзу эканлигини тушундинг. Муваффақият сирларини билиш учун келган мактаб директори, дўстим билан биргаликда биз мазкур тушунчалар устида мулоҳаза юритдик. Шунга мувофиқ, сен «Муваффақият кундалиги»ни тутаётганинг, унга, ҳатто энг кичкина муваффақиятларинг ва ғалабаларингни ҳам ёзиб бораётганинг менга манзур бўлди. Инсоннинг ўз кучига ишончи бўлиши кераклигини тушундинг, деб ўйлайман. Ишонч мақсадга етишишда кучли истакка ёрдам беради. Бу – муваффақиятнинг таъминладиган иккинчи асосий омил. Сенга қарзларга нисбатан тўғри муносабатда бўлишни ўргатдим. Энди сўрашдан уялмайсан, ахир илтимос қилиш – муваффақиятга эришишнинг энг самарали усулларида бири. Кўнглингга ёқадиган ишни тезроқ топишинг кераклиги ҳақида айтиб ўтгандим. Шу боис нима билан машғул бўлиш мароқли эканини сўрадим. Сенга қандай иш кўпроқ ёқади?

– Пулларим йўқлигида улар кўп бўлишини орзу қилардим, – жавоб бердим мен. – Уларни тўғри йўналтириб, ютуқларга эриша оламан, деб ўйлардим. Энди эса, пулим бор, лекин ҳали ҳам қандай иш тутишни ва уни қай тарзда кўпайтиришни аввалгидай билмайман.

– Ўзинг биладиган ва қўлингдан келадиган иш билан шуғулланишинг керак. Ютуққа эришиш учун, авваламбор, яқинларингнинг муаммоларини ҳал қилишга интилишинг зарурлиги ҳақида айтиб ўтгандим. Шунинг учун қариндошларинг, ўртоқларинг олдида қандай муаммолар тургани ва уларни қай тарзда ҳал қилиш мумкинлиги ҳақида ўйлаб кўр.

– Бугунги кунда энг сеvimли ишим – ўқиш. Машаққатли ёки бир хиллиги билан жонга тегадиган ишни эса билмайман.

– Жавлон, ҳатто сеvimли ишнинг ҳам салбий жиҳатлари бўлади. Ўз ишингни сеvimш-севмаслигингни қандай билиш мумкин, биласанми? Ишни бошлаганингда, эртага ҳисобингда бир миллион доллар пулинг бўлганида ҳам уни бажара оласанми-йўқми, ана шу ҳақида ўзингдан сўраб кўр. Агар ўшанда ҳам бу ишни қилиш истаги қолмаса, билгинки, уни сеvмайсан. Сеvimли иш мукофотланиш ёки мукофотланмасликдан қатъи назар, сеvimли бўлиб қолаверади. Энди жавоб бер, кўплар бирданига миллионер бўлиб қолганидан сўнг ишлашда давом этадими? Ўзим жавоб бера қолай: жуда кам одамлар шундай қилишади. Бой ва муваффақиятли бўлиш учун инсон ўз ишини сеvиши керак. Мен

танийдиган бой-бадавлат кишиларнинг барчаси ўз ишини севган ва усиз ҳаётини тасаввур эта олмайдиганлардан иборат. Шунинг учун ҳам бойиб кетишган. Иш улар учун севимли машгулот, шу боис дам олишаётганида ҳам уни соғинишади ва биринчи истаги тезроқ ана шу ишининг бағрига қайтиш бўлади. Шунинг учун бой одамлар таътилга камдан-кам чиқишади. Улар миллион топганида ҳам ишлайди, ўн миллион, юз миллион топганида ҳам.

– Айтинг-чи, сиз ҳаминша бахтлимисиз? – деб сўрадим анчадан бери тайёрлаб қўйган саволим берарканман.

– Тўғриси айтсам, ҳамма вақт эмас. Ҳаётимда оғир дамлар ҳам бўлган. Болалик, ёшлик, етуклик йилларим Венгрияда ўтган. Ишда унча катта танлаш имкониятим бўлмаган. Дуч келган юмуш билан шуғулланардим, ҳатто Будапештнинг тунги клубларида диск жокей бўлиб ишлаганман. Ҳаётим бесамар ўтаётганини англлардим. Ўзимни ўлдириш ҳақида ўйлаб қолардим, лекин уларни тезда миямдан ҳайдаб чиқарардим. Бундай бўғиқ ҳаёт австриялик бир миллионер билан учрашганимга қадар давом этди. У менга музлатилган хамир маҳсулотлари технологиясини сотди ва нималарга эришишим мумкинлигини тушунтирди. Гаровга онамнинг уйини тикиб, кредитга эга бўлдим. Кейин асбобукуналар ҳамда ижара учун бино олдим. Ўшанда 43 ёшда эдим. Технологияни ошхонанинг ўзида ўзлаштира бошладим. Энди йўқотадиган ҳеч нарсам қолмаганди. Фақат олдинга ҳаракат қилишим кераклигини, акс қолда, мени инқироз ва қашшоқлик кутаётганлигини тушунардим.

– Демак, сизга ҳаммасини ўша австриялик ўргатган экан-да?

– Ҳа, азизим. Бир қадам ҳам олдинга силжимаган вақтларим эди. Ўзимга: «ҳаракат қилиб кўришинг керак», дедим. Лекин айнан шу пайтда бошимга оғир кулфат тушди. Оғир касал бўлиб, юрагимни операция қилдиришга тўғри келди. Ўшанда икки шифокорнинг гаплари қулоғимга чалингани эсимда. Улар менинг вақти-соатим етганини, атиги бир неча кунлик умрим қолгани ҳақида суҳбатлашишарди. Шифохонадан чиққач, мумкин қадар кўпроқ ишлашга бел боғладим ва чала қолган ишларимни тугатишга ҳаракат қилдим. Устимдан чиқарилган ҳукм мени эзарди. Бахтимга шифокорлар хато қилишган экан, уларнинг ташхиси ўзини оқламади, соғлигим бамисоли Яратганнинг қўли билан қайтарилгандек, тиклана бошлади. Неча кун, неча соат яшаши-

миз ҳисоб-китобли, албатта, лекин бизни бу ҳақида огоҳлантиришмайди. Буни жуда кеч, яшашимизга кўп қолмаганини англаганимиздан сўнг тушуниб етамиз. Олдимизда чексизлик бордек, ҳаётдан ўзимизга керакли ечимларни қабул қилишга шояшмаймиз. Уларни доим ортга ташлаймиз. Кексайганимизга қадар, кечиккунимизча чўзамиз.

– Бир мақол бор, – дедим мавриди келганини англаб. – «Агар ёшлик билганида, қарилик қила олганида эди!»

– Тўғри. Бахт сирӣ яна шундаки, ҳар бир кунимизни бамисоли охирги кунни яшаётгандек яшаб ўтишимиз, интилишимиз ва қўрқмаслигимиз керак. Довюрак бўл. Ҳамиша севган ишинг билан машғул бўлгин. Қўрқувлар орзуларингдан кучли бўлиши мумкин эмас. Машҳур инсонларнинг ибратли ишлари доимо кўз ўнгингда бўлсин. Композитор Бах ўлим тўшагида ётган чоғида ўзининг энг охирги асарига янгиликлар киритган. Сўнгги нафасига ишлаш истагида бўлмоқ учун катта истеъдод талаб қилинмайди. Даҳолик нима? Бу доимий тарзда ўзингга ва одамларга хурсандчилик келтирадиган ишларни қилиш демакдир. Ўзингни сўроққа тут: «Агар эртага ўлиш насиб этса, бугун нима қилишим керак?» Ана шунда аҳамиятга эга бўлмаган, нокерак юмушларни бир четга суриб қўясан.

7-қисм

ТОВУҚ ВА ОЛТИН ТУХУМ

Кеч тушганини сезмай қолибмиз. Хушбўй ҳид таралар, мен яна димлама тайёрлашга киришгандим. Ўзбек таомлари жаноб Миклошга тобора ёқиб борарди. Мен ҳам роҳат билан ишлардим. Масаллиқлар бўлса бас, мазали таом тайёрлашнинг сира қийинчилиги йўқ. Бир-биридан тансиқ таомларни ўйлаб топган аждодларимизга тасанно айтардим.

Кечки овқатдан сўнг Жаноб Миклош савол берди:

– Жавлонбек, менга айт-чи, кўлингдаги пулларга қай тарзда муомалада бўласан? Уларнинг қандайдир қисмини жамғариб қўясанми? Молиявий муҳофаза, молиявий хавфсизлик ва молиявий мустақиллик каби тушунчаларга эгамисан?

Бу саволга нима деб жавоб беришни билмасдим. Пулим бўлган вақтларда ўзимни қийнамай, уларни билганимча сарфлардим.

тугаганини билмай ҳам қолардим. Бўм-бўш чўнтагим мени жиғибийрон қиларди: ахир ҳозиргина тўла эди-ку! Бир неча марта пулларимни йиғишга ҳаракат қилиб кўрдим, бундай захирага тегмасликка аҳд қилдим, лекин пул керак бўлиб қолган дастлабки вақтдаёқ уни ишга солар ва жамғармамни осонгина сарфлаб кўярдим. Жаноб Миклош айтаётган қандайдир молиявий хавфсизлик, молиявий муҳофаза ёки молиявий мустақиллик ҳақида илк бор эшитиб туришим эди.

– Сенга бир ҳикоя сўзлаб бераман, – деди жаноб Миклош хаёлимни бўлиб. – Яхшилаб кулоқ сол. Бир деҳқон бўлган экан. У ҳар кун ирталаб катакка кириб, битта тухум олиб чиқар, кейин қовуриб, нонушта қиларкан. Шундай кунлардан бирида қараса, товуғи оддий эмас, тилла тухум кўйган. Деҳқон ҳайрон бўлибди. Тухумни заргарга олиб борса, унинг асл тилладан эканлигини тасдиқлабди. Деҳқон тухумни катта пулга сотибди ва хурсандчилигидан катта зиёфат берибди. Бундай меҳмондорчилик унинг уйида анчадан бери бўлмаган экан. Кейинги кун саҳарлаб яна товукхонага югурибди. Омад қайтарилишини, товук тағин тилла тухум кўйиши мумкинлиги ҳақидаги фикр унга тинчлик бермаган экан. Лекин хашақ устида аввалгидек оддий тухум бор экан, холос. Бир неча кун шу аснода ўтиб, деҳқоннинг кайфияти бузилибди. Товукдан жиғибийрон бўлиб, уни дангасаликда айблай бошлабди. Тилла бўлмаса-да, кунига иккитадан тухум кўйса ҳам бўларди-ку! Деҳқоннинг сабр косаси тўлиб, товукнинг калласини узиб ташлабди. Бошқа ҳеч қачон тилла тухум ололмабди. Алақисса: вақти-вақти билан бўлса ҳам тилла тухум кўядиган товуғинини ўлдирма.

– Тушундим. Товук, бу – пул. Бундан чиқди, мен жўжаларим товукқа айланмасиданоқ уларни еб кўярканман.

– Ҳар қандай даромадингдан ҳеч бўлмаса ўн фондзини жамғариб кўйишга одатлан. Кўпроқ йиғсанг, янада яхши, лекин кундалик сарф-харажатларингга етмай қолиши мумкин. Жамғармаларинг кундан-кунга кўпайиб, олири банкка кўйган пулларингдан келадиган фондзларнинг ўзи ҳам анча-мунча бўлади. Ана шу жамғармангдан келадиган улушни тилла тухум дейиш мумкин.

Жаноб Миклош ишонч билан гапирарди. Оддий ва тушунарли, қўшимча изоҳларга ҳожат йўқ. Мен шу чоққача қандай хатоларга йўл қўйганимни англаб етгандим. Ҳозирча товуғим у ёқда турсин, жўжам ҳам йўқ. Битта эмас, бир нечта тилла тухум кўяди-

ган товугимни, албатта топаман, деб аҳд қилдим. Лекин айни дамда хоҳишларим ва товуқ масаласида иккиланишим мумкинлигини тушуниб турардим. Товуқ ва унинг тилла тухумларига онд истакларимни камайтиришим ва қирқишим лозим. У ёки бу шароитда қандай йўл тутишим мумкинлигини ҳозирдан ўйлай бошладим.

Жаноб Миклош давом этди:

– Ҳар ойда ўн фоиздан олиб қўядиган бўлсанг, кўп ўтмай анчагина фаровон ҳаёт кечири бошлайсан. Тезда бой бўлмайсан, албатта. Аслида бой-бадавлат бўлиш учун ҳар ойда ишлаб топганингнинг ярмини сақлаб қўйишинг керак. Буни қанча эрта бошласанг, шунча яхши, ўшандай суръатда бу одат тусига киради. Банкда ҳисоб рақами оч ва ҳар ой уни тўлдириб тур. Бу қондани бузмай, қатъий риоя қилиш керак. Ўша пулга ҳеч қандай баҳона билан тега кўрма! – уқтирарди у. – Дейлик, даромад манбаинг бирданига қуриб қолди. Қарздорлар пулингни беришмаяпти, корхонанг ўтириб қолган – инқирозга учради. Ўзинг касалликка дучор бўлдинг ёки ишсизсан. Харажатларингни қанча вақтда қоплашинг ва ҳаётингни аввалги изига туширишинг мумкин? Молиявий муҳофаза ҳақида гапирганда ана шулар назарда тугилади. Молиявий муҳофазада бўлиш учун олти ой ва ундан ҳам кўпроқ вақт мобайнида кундалик ҳаёт кечири олишинг учун ўзингга захира яратиб қўйишинг керак. Гап нимадалиги тушунарлими?

– Молиявий муҳофаза ҳақида ўйламаганим учун пулсиз қолиб кетган эканман-да?

– Фақат сен эмас, кўплар шундай аҳволга тушиб қолади. Молиявий хавфсизликни яратганингдан сўнг кейинги босқич келади. Имконинг етадиган пулнинг ҳаммасини ўз молиявий муҳофазангни яратишга сафарбар қил. Молиявий муҳофазанинг бир камчилиги бор – у нисбатан кам пулга асосланган. Ва агар мавжуд шароит сени деворга маҳкам тақаб қўйса, ана шу пулни жуда оз вақтда – ярим, бир йил ичида сарфлаб қўйишинг мумкин. Молиявий хавфсизлик эса бир йил мобайнида ҳеч қасрда ишламаган ҳолда, фақат фоизига яшашинг мумкин бўлган пулга эга бўлишни назарда тутди. Сен хоҳлаган жойда яшашинг ва истакан нарсангни муҳайё қилишинг мумкин. Ҳаётингни сенга хурсандчилик келтирадиган, қобилиятинг ва интилишингга жавоб берадиган жабҳага бағишлашинг мумкин.

– Молиявий хавфсизликка албатта эришаман! – дея қичқириб юбордим кучли ҳаяжонланиб.

– Фақат ёдингда тут: молиявий хавфсизликни яратишга ажратиладиган пулни ҳеч қачон таваккалчиликка йўналтириш мумкин эмас, – деди жаноб Миклош. – Бу пулни жамғаришнинг ўзи молиявий хавфсизлигининг кафолати бўлмоғи зарур. Яна такрорлайман: таваккалчиликка сира йўл қўймаслик керак!

– Молиявий мустақилликни яна бир бор тушунтириб беринг.

– Турли ҳажмдаги, бир-бирига туташтирилган учта идишни тасаввур қил. Аввал биринчи идишни тўлдирасан: бу сенинг молиявий муҳофазанг. У тўлганидан сўнг, ортиб қолган ортиқча пул иккинчи идишга ўтиб, молиявий хавфсизлигининг яратади. Иккинчи идиш ҳам лиммо-лим бўлгач, учинчи идишга ўтади ва молиявий мустақиллигининг яратади. Молиявий муҳофазангнинг таъминлагандан кейингина пулингнинг қандайдир қисмини молиявий мустақилликка бағишлашинг мумкин. Ўшандагина таваккал қилишга, бу орқали янада кўпроқ даромад олишга ҳақлисан. Бу пайтда таваккалчилик ўзини оқлаган бўлади, чунки жамғарманинг ҳаммасини эмас, қандайдир муайян қисмини таваккалчилик асосида ишлатасан. Яъни, молиявий хавфсизлигининг чегарасидан ошиқ қисми билан таваккалчилик қилган бўласан.

Жаноб Миклош астойдил сабоқ берарди. Асосийси, унинг ҳар бир сўзн менга тушунарли эди. Шу тариқа кўп нарсани билмаслигимни ва гўрлигим бонс йўл қўйган талай хатоларимни англаб етдим. Энди уларнинг бари мен учун жуда оддий эди. Қизиқ, шунчалик оддий бўлса, нима учун аксарият одамлар бу ҳақида ҳеч вақо билишмайди, деган фикр хаёлимдан ўтди. Нима сабабдан ўзлари ўрганишмайди, бошқаларга ўргатишмайди? Масалан, ота-онам бу ҳақида билмасликлари турган гап. Уйимизда пул қолмаганида отам ҳар гал онамни тинчлантириб: «Хавотир олма, эртагаёқ банкдаги ҳисобимдан пул ечиб келаман», дерди. Ҳар қандай шароитда ҳам бунга йўл қўйиб бўлмаслигини улар билишмасди.

– Кўплар бойлик нималиги ҳақида, ҳатто тасаввурга ҳам эга эмас, – давом этди жаноб Миклош. – Улар, яхши пул топганимизнинг ўзи бойлик, деб ўйлаб, катта хатога йўл қўйишади. Одам ишламасдан, даромадидан келадиган улуш эвазига кун кўрганидагина бой ҳисобланади. Ишлаб топган пулинг эмас, жамғарган пулинг ҳисобига бадавлат бўласан. Жамғариб қўйган пулинг, бу – келажагининг олтин захираси. Керакли сарф-харажатлар да-

ромаднинг маълум поғонасигача ўсиб бориш хусусиятига эгаллигини қадимдагилар ҳам билишган. Одам қанча ишлаб топса, шунча кўп сарфлайди. Ошиб бораётган даромадлар нима учун ана шу ақидани ўзгартира олмапти? Чунки даромад ўсиб бораверади, лекин одамларнинг тушунчаси ўзгармайди. Ҳаётнинг мафтункор гўзалликларига мойиллигимиз жуда кучли, ҳар бир кунимиз байрам мисоли ўтишини истаймиз. Байрамлар эса сарф-харажатларни чекламайди. Шундай экан, ҳозирнинг ўзидаёқ пулнинг тежашни ўрган. Ҳар ойда соф даромадининг ўн фоизини иқтисод қил. Ёшинг ўн олтида, ота-онанг билан яшайсан. Бу энг яхши давр. Сенга ҳеч қачон ҳозиргидек осон бўлмаган. Агар даромадининг ўн фоизидан ҳам кўпроғини тежаш имкониятнинг бўлса, нур устига нур. Аммо ўзингни ҳаддан зиёд чеклаш йўли билан пул йиғма, акс ҳолда нима жамғараётганингни билмай қоласан. Умуман, пул йиғиб боришни одат қил, у сени миллионер одамга айлантиради.

– Мен эса, одам қанча кўп пул ишлаб топса, шунча бой бўладн, деб ўйларканман. Ваҳоланки, ишлаб топганидан эмас, жамғариб қўйгани туфайли бойиркан! – хулоса қилдим мен.

Пулга нисбатан муносабатим ўзгараётганини сезиб турардим. Ана шу сонияларданоқ тежай бошлашимни ва ўзимнинг тилла тухум қўядиган товугимни топишимга кўзим старди.

– Тўғри фикр юритдинг, Жавлонбек! Тежашни бошқача сўз билан талқин қил. Ўз-ўзига тўлов бўла қолсин. Банкда қисоб оч ва ҳар ойлик даромадининг ўн фоизини унга қўй. Кўп ўтмай, тўқ-фаровон ҳаёт кечирадиган одамга айланасан. Ҳеч қачон, ҳеч қандай баҳона билан бу пулларга тегма.

– Нима учун кўпчилик шундай йўл тутмайди?

– Сабаби оддий: бойлик сирларини билишмайди ёки билишса ҳам фойдаланишмайди. Кўпчиликка изғирин ва машаққатлар учун очик бўлиш ёқади. Аксар одамлар иқтисод қилишга ўрганишмаган, бунини ўзларига муносиб кўрмайдилар. Ахир, тежаш – уларнинг хоҳиш-истаклари йўлидаги биринчи тўсиқ-да! Бойлар эса бу қонуларга қатъий риоя этишган. Улар учун «қилиб бўлмайди» деган гап – «истайман»дан кучлироқ. Бозор иқтисодиёти бойларни озиқлантиради, уни назарига илмаганлардан эса борини тортиб олади. Агар бойлигининг ўзинг учун ишлашга мажбур қилсанг, у сени тўлқиннинг чўққисига олиб чиқади. Ана шу ишончсиз, лекин роҳатбахш тепаликда қанча вақт тура олишинг фақат ўзингга боғлиқ.

МУРАББИЙ – БАРЧА ИШЛАРНИНГ БОШИ

Вақт алламаҳал бўлиб қолган, суҳбатимиз эса ҳануз давом этарди. На жаноб Миклош, на мен уни тугатишга ошиқардик.

– Ҳадсмай уйингизни тарк этаман, лекни менда қали кўп савол туғилади, – дедим. – Вақти-вақти билан қўнғироқ қилсам ёки ҳузурингизга келиб турсам бўладими?

– Сен менга ёқиб қолдинг, Жавлонбек, – самимий гапирди Жаноб Миклош. – Сен билимга чанқоқ, ишчансан. Ҳар бир интилувчан инсон мураббийга муҳтож, усиз муваффақият сари йўли ҳам қийин бўлади, ҳам чўзилиб кетади. Жиддий масалани кўтардинг. Мен директорингнинг мураббийси бўлганман, у талай ютуқларга эришди. Афсуски, аксарият одамлар машаққатларни енгил борасида бу йўлда қоқилмаган инсонларга мурожаат этишади. Уйингга қайтиб борганингда ўзингга яхши мураббий топишга ҳаракат қил.

– У қанақа бўлиши керак, жаноб Миклош?

– Сендан кўра муваффақиятлироқ бўлсин. У сен кўтаришмоқчи бўлган чўққининг тепасида туриши лозим. Бундай мураббийга тўла-тўкис ишонишинг керак. Тажрибали мураббий ёрдамида ишларинг силлиқ кетаётганини ва чўққига тобора кўтарилаётганингни ҳис қиласан. Ўзинг ҳавас қилган инсонларгагина ўхшашга интилишинг керак.

– Устозингиз – австриялик миллионер ҳақида айтган эдингиз...

– Австриялик миллионер ёрдамида мен ўз бизнесимни бошладим ва уни кенгайтирдим. Австралияга кўчиб келдим. Бу ерда менга янги мураббий керак бўлди. У қурилиш бизнеси билан шуғулланар, бешинчи қитъанинг энг бой одамларидан эди. Буларнинг барига ўзи, орзу-мақсади ва меҳнати орқали эришганди. У Австралияга собиқ иттифоқдан бўш чўнтаклари билан келган, бир неча йиллик муҳожирликда кун кечирган бўлса-да лол қолдирар даражада ютуқларга эришган ва миллионларни топган эди. Қандай қилиб унга керакли одам бўлишим, эътиборини қозониш учун нималар қилишим мумкинлиги ҳақида роса ўйладим. Худди у каби қурилиш бизнесида ўз бахтимни синая кўришга аҳд қилдим ва мураббийлик қилишини илтимос қилиб ҳузуриг бордим. Аввалига у мен билан қўпол муомалада бўлди, ово-

зини кўтариб гаплашди. Шахс сифатида қанчалик юксак эканлигимни билиш учун мени сабр-тоқат ва қатъийлик бобида си-наб кўрарди. Оғир шароитда ўзимни қандай тутишимни кузати-ши керак эди. Истиқболли орзу-режаларим борлигига ишонч ҳосил қилиб, уларга эришиш йўлида машаққатларга шайлигим-ни кўргач, кичикроқ қурилиш корхонасига мен билан шерикчи-ликка кирди. Тижоратдаги шерикчилик орамиздаги муносабат-ларнинг мустаҳкамланишига олиб келди. Ёрдами ва ғамхўрлиги учун ундан миннатдор эдим. Мураббийнинг яхшилигини яхши-лик билан қайтаришга ҳар доим тайёр бўл. Улар ўз вақтини бе-кор ўтказишни ёмон кўришади. Маслаҳат беришса, бекаму кўст рноя қил. Мураббийим тавсиясига кўра иш тутиб, услубларини ўрганиб олдим, кейинроқ анча кўникдим ва ўзлаштирдим. Унга ҳанузгача хат ёзиб тураман, берган сабоги учун миннатдорчи-лик билдираман. Ахир муваффақият чўққиси сари йўлимни у анча енгиллаштирганди.

– Мураббийнинг ўрни шунчалик улкан бўлиши мумкин, деб сира ўйламагандим.

– Мураббийлар мени пешқадам одамга айлантиришди. Улар-дан қарздорман. Муваффақиятга эришишимда ўша инсонларга нисбатан чуқур миннатдорчилик ҳиссини сезаман. Мураббий учун энг катта мукофот – унинг даражасигача кўтарила олган ўқувчининг янада юқори чўққиларни эгаллаганидир. Ўқувчила-рининг янада олға қадам ташлашлари ва кўпроқ мавқега эри-шишлари мураббий учун шараф. Улар бошқаларга ёрдам бера бошлайди, янги-янги инсонларни жалб этади. Ҳаётий тажрибаси йўқ кишиларга устозлик қилиб, мураббийларимга қарзимни қай-тараётгандекман, гўё. Дарвоқе, бу пулларга ҳам тегिशди.

– Сир ва билимлар ҳақида тушунаман. Энди пуллар борасида тушунтириб беринг, – илтимос қилдим мен.

– Пулга эга бўлишнинг энг ишончли усули – аввал уларни бериш ҳисобланади. Даромадининг ўн фоизини эзгу мақсад-ларга бахшида қил. Ишон, ана шу эҳсонларнинг ўзингга қайтади. Пул билан боғлиқ ҳар қандай муаммолардан халос бўласан. Бошқаларга ёрдам бериб, ўзингнинг мавқеингни мустаҳкамлай-сан. Қайиғи билан ўзгаларнинг нариги қирғоққа ўтишларига ёрдам берган одамнинг ўзи ҳам ўша соқилга етади.

– Устозлар ўғитига амал қилганингиздан ҳеч қачон афсус-ланмагандирсиз, албатта.

– Ҳеч қачон. Кўпчилик билан бўлишилган қувонч каттаради, уқубат эса камаяди, шуни эслаб қол. Қанча кўп берсанг, сенга шунча кўп оқиб келади. Менга таъсирни ўтказадиган ҳодисалар устидан назорат қила олишим, ҳаётим ва тақдирим эгасига айланишимга аввалига ишонмагандим. Буларнинг бари қандайдир ғайритабиий кўринарди. Ва мен ҳар кун эрталаб ва кечқурун устозимнинг сўзларини такрорлашда давом этардим: «Кундан-кунга доимий равишда барча ишларим янада яхшироқ ривожланмоқда! Олдимга қўйган мақсадимга етман, уни амалга ошира оламан!» Бу формулани бир неча ой такрорлагач, онгимда катта ўзгариш бўлганини сезмай ҳам қолдим. Ҳаётимни бошқара олишимни сездим. Ҳар қандай инсон ўз онгини шу тарзда ривожлантириб, ўйлаган мақсадига йўналтириб, истаганига етишади. Инсон ўз ҳаёти эгасига айлангач, унинг учун етиб бўлмас ҳеч нима қолмайди. Хуллас, ҳаётимни ўзим танлаган йўл сари йўналтира олишимга ўзимни ишонтирдим. Бу формулани такрорлашдан асло тўхтамайман ва мураббийимнинг ўғитларига ҳамisha амал қиламан. Сендан ҳам ана шуни кутаман.

Жаноб Миклош толиқиб қолганди. Унинг бахтли инсон эканлигини ва шу чоққача мен бундай инсонларни учратмаганимни англаб етдим.

9-қисм

ҚАДИМГИ БОБИЛ ЎГИТЛАРИ

Судбатимиз ҳар доимгидай, Жаноб Миклошнинг соғлигини сўрашимдан бошланди. Унинг навбатдаги саволи ҳам кутилма-гандек бўлди:

– Дўстим, сен китоб ўқийсанми? Агар сир бўлмаса, охириги марта қайси китобни мутолаа қилдинг?

Елкаларимни қисиб, охириги ўқиган китобимни эслай бошладим.

– Бой бўлиш учун муваффақият ҳақидаги китобларни ҳар кун ҳеч бўлмаса ярим соат ўқишни ўзингга одат қилиб ол. Миллионерлар, муваффақиятга эришганлар бу ҳақида сўзлаб беришни яхши кўришади. Айниқса, аввал ҳеч вақоси бўлмаганлар. Сенга учта китобни тавсия этаман: Наполеон Хиллнинг «Ўйла ва бой бўл», Жорж Клейсоннинг «Бобилнинг энг бой одами» ва Зиг Зигларнинг «Чўққида учрашгунча»сини.

– «Бобилдаги энг бой одам»ни ўқиганман! – мақтандим мен.

– Хўш, нималарни эслаб қолгансан? Исонга катта пул эгаси бўлиш имкониятини берувчи учинчи қонунни айтиб бер-чи!

Бу қонунларнинг биттасини ҳам билмасдим. Нечталиги ҳам ёдимда йўқ. Умуман, китоб нима ҳақида эканлигини ҳам эслолмайман. Индамай қўя қолишни афзал кўрдим. Жаноб Миклош давом этди:

– Бу китобларнинг ҳар бирини, афниқса «Бобилнинг энг бой одами»ни йигирма бир марта ўқиб чиқишинг керак. Унда қайд этилган пул ишлаб топиш билан боғлиқ доно ўғит ва фикрларнинг тагига чизиб чиқ. Бу китоблар менинг миллионер бўлишимда катта ёрдам берган. Агар истасанг, Бобилдаги энг бой одам ҳақидаги китобда ёзилган маслаҳатлар ҳақида эслатиб ўтаман.

– Жоним билан, – дедим хурсанд бўлиб.

– Пул, уни кўпайтиришнинг оддий қонуниятларини билган одамларда кўп бўлади, ана шунга эътибор бер. Бундай қонунлар еттита бўлиб, уларни кўҳна дунёнинг энг бой шахрида яшаганлар яратишган ва қоғозга битишган. Биринчи қонун: ҳамёнингни доимий равишда тўлдира бошла, буни ўрган. Иккинчи қонун: ҳар бир харажатиңгни қатъийлик билан назорат қил. Учинчи қонун: пулингни кўпайтиришни ўрган. Тўртинчи қонун: пулингни йўқотишлардан асра. Бешинчи қонун: уйингни шундай асосда барпо этгинки даромад келиб турадиган бўлсин. Олтинчи қонун: эртанги даромадинг бугунгисидан кўпайишини таъминла. Ва охириги еттинчи қонун: ишлаб топиш қобилиятиңгни узлуксиз равишда ошириб бор. Агар ана шу қонун-қондаларга риоя қила бошласанг, ҳамёнинг хамир кўпчигандек шиша бошлашини кўрасан.

Доимий тарзда пул келиб туришини қандай таъминлаш мумкинлигини кўриб чиқамиз. Бу қонда тухумлар мисолида яққол намоён бўлади. Агар ҳар куни сават ичига ўнтадан тухум солиб, кун давомида фақат тўққизтасини олсанг, бир кун келиб, нима содир бўлади ?

– Маълум вақтдан сўнг сават тўлади. Кунига саватга солаётганимдан битта тухум кам чиқарганим учун.

– Жудаям яхши, – давом этди жаноб Миклош. – Энди ана шу саватни ҳамёнга алмаштир. Унга солган ҳар ўн долларингдан фақат тўққизтасини сарф қил. Ҳамёнинг тез тўла бошлайди. Кўп ўтмай, унинг кўриниши ва оғирлиги кўзларингга ва кўнглингга

роҳат бахш этади. Сарф қилган пулларинг ҳар кунлик еб-ичи-шинг, кийим-кечак ва бошқа харажатларингни қоплайди. Бу харажатлар тез ўтади ва унутилади. Ҳамёнинг тубида қолган пул эса кўп ўтмай мулкка, олтинга, даромад келтирувчи сармоёга, бойлигингга айланади. Беш минг йил муқаддам бобилликлар яратган, солномачилар бизгача етказган ҳамённи тўлдириш қонуни ана шу.

Бироз сукутдан сўнг жаноб Миклош давом этди:

– Иккинчи қонун: харажатларингни назорат қил. Ҳар биримизни хотин, бола-чақаларимиз билан биргаликда олганда, хоҳиш-истакларимиз имкониятларимизга қараганда анча зиёд. Аксарият ҳолларда пулларимиз хоҳиш-истакларимизни қондиришга кетади. Истакларимиз зараркунанда ўтларга ўхшайди. Агар деҳқон далада уларнинг илдизларини қолдирса, маълум вақт ўтиб улар ўзини намоён қилади. Одат ва эҳтиёжларингни яхшилаб ўрганиб чиқ. Ўшанда уларнинг қай бирини камайтириш ёки умуман йўқотиш мумкинлигини яққол кўра оласан. Харидларинг рўйхатини аввал қозоғга тушир. Улардан энг кераклисини қолдир, харид учун эса ҳамёнингдаги пулнинг ўндан бир қисминигина ишлат. Харажатларинг қанча кам бўлса, ҳамёнинг шунча тез тўлади. Бюджетингни режалаштир, истак ва хоҳишларинг кенгайиб кетишига йўл қўйма. Аслида сенга керакли жиҳозлар унча кўп эмас. Пулнинг ортиқча муҳташамлик шарт бўлмаган энг зарурий эҳтиёжларга сарфла.

Учинчиси: пулларингни ишлашга ва қўпайишга мажбур эт. Албатта, ҳамёнингда ётган пул кўнглингга таскин беради, лекин даромад олиб келмайди. Банкка жамғариб қўйган пулинг эса қўпая бошлаши мумкин. Даромад пайдо бўлади, у эса бир бутун давлатга айланиши мумкин. Инсон ҳамёнидаги пул эмас, балки жамғармаларидан оладиган даромад бойлик ҳисобланади. У – пухта ўйлаб қилинган ҳаракатлардан келиб чиққан ва ҳамёнига оқиб келадиган пул оқими! Бойлик – ҳар қандай одам хоҳлаган нарсаси. Капитал ёки жамғармалардан келган даромад! Сен ишлайсанми ёки саёқатга чиқасанми, қатъи назар у келиб туради. Пулни фойда олиш мақсадида тикишга мисоллар жуда кўп, булар – банклар, акциялар, ишончли компаниялар ва облигациялар. Сендан талаб қиладигани – пулнинг тикаётган компания ишончлими-йўқми, инқирозга учраши хавфи бор-йўқлигини библи олишдир.

Тўртинчи қонунга ўтамир: ўз мулкини, пуллариғни йўқотишлардан асра. Ҳамёнинг учун бировларнинг чўнтағига қўл суқадиганлардан ташқари ўзининг истакларинг ҳам хавфхатар туғдиради. Пулни сармоялаш имкониятлари жуда кўп, масалан, рекламалар! Улар гоҳ у, гоҳ бу лойиҳани йирик қўламда ҳавола этмоқда. Ўқипинча ана шундай бирор лойиҳага пулини тиккан дўстлар ва қариндошлар маслаҳат бериб қолишади. Бу борада битта қонун ишлайди: авваламбор, ўз жамғармангнинг хавфсизлигини таъминла. Ўзингникини қайтара олмаслик, куйиб қолиш хавфи бўлса, кўп даромадга осилишнинг кераги йўқ. Шунинг учун пуллариғни ҳаммасини ёки қандайдир қисмини бирор ишга йўналтиришдан аввал уларнинг қайтиб келиш кафолатини, бу лойиҳани амалга ошириш йўлида сенга қандай хавфхатар учраши мумкинлигини ўрганиш зарур. Кимгадир қарз беришдан олдин унинг ишончли одамлигига, қарзини қайтариш бу инсон учун унутилмас қонда эканлигига амин қил. Шахсий тажрибамга кўра шунини айтишим мумкинки, сармоялар билан боғлиқ ишларда ички туйғу ва билимларингга ҳадеб ишонаверма. Жамғармани фойдаси билан сармоялашда бу борада тажрибага эга бўлган, малакали одамлар билан бамаслаҳат иш кўр. Уларнинг ҳаётий тажрибалари бизнес оламида тўлиб-тошган хавфли сармоялардан, алданишлардан асрайди.

Бешинчиси: сотиб олган уйнинг даромад келтирувчи манба бўлсин. Бу нимани билдиради? Ўзини ҳурмат қиладиган ҳар бир инсон, оила бошлиғи шахсий уйига – оиласи ва унга керакли барча эҳтиёжлар учун паноҳ бўладиган ўз уйига эга бўлмоғи лозим. Болалари ўйнай оладиган, хотинлари эса ўзларини хушнуд қилувчи гуллар экадиган ўз уйи, ери бўлмаган бирортаям инсон тўла-тўқис бахтли ҳаёт кечиролмайди. Томорқасидан ўз қўли билан экилган дарахтлардан мева-сабзавотлар узиб ейиш, дунё ташвишлари тусини йўқотадиган, аммо ишонч илдиз ота оладиган, сокин қирғоқни эслатувчи уйи учун ғамхўрлик қилиш ором бахш этади. Ўз уйи ва боғига эга одам роҳат қилиб яшайди. Шахсий уйи унга ижарада турганидан кўра арзонроққа тушади ва кўпроқ хурсандчилик келтиради. Қисқасини айтганда, инсоннинг ўз истиқомат жойига эга бўлиши ҳамён учун, айниқса фойдалидир.

Олтинчиси: келажакдаги даромадни таъминлаш. Инсон ҳаёти жуда тўғри ҳисоб-китоб қилинган. У ўз ичига болалик, ўспирин-

лик, стуклик ва кексаликни қамраб олади. Инсон кексалиги тўкин-сочинликда ўтиши ҳақида қанча эрта ўйлай бошласа, унга эришиши эҳтимоли шунча кучли бўлади. У, шунингдек, бу дунёдан эрта кетиши мумкинлиги, ўшанда онласи моддий жиҳатдан таъминланган бўлиши ҳақида ҳам уйлаши лозим. Буни амалга оширадиган бир неча усуллар бор. Ҳеч ким билмайдиган махфий жой тайёрлаб, бойликларингни ўша ерда сақлашинг мумкин – қадимда аксарият кишилар шундай қилишган. Лекин бойлигингни қанчалик яширма, у талончилар қўлига тушиши мумкин. Сенга уларнинг бир қисмини гўё хазинадек ерга кўмиб қўйишингни тавсия этардим, – шундай деб жаноб Миклош кулимсиради. – Бу борада кўчмас мулк – уй, ер, корхона акциялари кўпроқ тўғри келади. Ўзингнинг ҳаётингни ҳам яхшигина пулга суғурта қилишинг мумкин. Бу амални мен барчага, нафақат ночор ва касалманд кишиларга, балки, энг аввало, соғлом одамларга ва бойларга ҳам тавсия этган бўлардим. Жавлонбек, унутма, кексаликда бўш ҳамён билан қолмаслик учун вақтида ақл билан иш тутиш керак. Меҳнат қилиш ва ишлаб пул топиш имкониятини қўлдан берган одам ва боқувчисини йўқотган оила учун бўш ҳамён билан қолиш – катта мусибат. Шунинг учун кексалик эҳтиёжлари, боқувчисиз қолиб кетиши мумкин бўлган оила эҳтиёжлари борасида қозирдан ўйлаб, ғам еб қўйиш лозим.

Ва охириги, еттинчи қонун: ишлаб топиш қобилиятингни ошир. Буни узлуксиз бажармоқ керак. Энг аввало, буни астойдил хоҳлаш керак. Масалан, ўн минг долларга эга бўлишни хоҳлаш, бу – аниқ истак бўлиб, уни амалга ошириш учун инсон бор кучи ва қобилиятини ишга солади. Юз минг доллар ишлаб топиш учун ҳам, у шунча куч ва ҳаракат сарф қилади. Ва бой инсонга айланади, лекин ўйлаганларининг барини амалга оширганмикан? Йўқ, ҳаммасини эмас. Аввало, биринчи катта истак, кейин иккинчиси ва учинчисини рўёбга чиқаришни ўрганиб, янада баланд чўққиларга чиқишни ўрганади. Бу жараён аввал яратишга, кейинчалик бойлик йиғишга олиб келади. Профессонал қобилиятларини узлуксиз ривожлантирадиган инсонлар кўпроқ мукофотланишга муносибдир. Одатда у ўша мукофотни олади ҳам. Шундай экан, ҳамиша олға қадам босишинг, чўққи сари кўтарилишинг, савиянг ошишига йўл очиб берадиган ишларни амалга оширишга интил. Профессоналлик сирларини иштиёқли, серғайрат инсонлар эгаллай олади. Ана ўшалар бошқалар учун яна-

да кўпроқ куч-қувват билан хизмат қилади. Ўзини ҳурмат қиладиган ҳар қандай одам қуйидаги қондаларга ҳам риоя этмоғи зарур: олган қарзини ўз вақтида, иложи бўлса, эртaroқ қайтармоғи керак. Сотиб олишга қурби етмайдиган буюмларни харид қилмаслиги лозим. Оила аъзолари у ҳақида фақат илиқ фикрлар билдиришлари учун, биринчи ўринда улар ҳақида ғамхўрлик қилмоғи зарур. Хусусий мулки оқилона тақсимланиши учун олдиндан васиятнома тайёрлаб қўйиши ҳам муҳим. Моддий йўқотишларга дучор бўлган, бахтсизлик ва омадсизликларга рўбарў келган инсонларга ҳамнафас бўлмоғи ва мумкин қадар уларга ёрдам бермоғи лозим. Яқин инсонларига ғамхўрлик қилиш зарур. Шундай қилиб, ҳамёни тўлдиришнинг еттинчи ва охириги усули: ўз қобилиятларини ривожлантириш, янги билимларни эгаллаш ва уларни икир-чикиригача ўрганишдан иборат. Билим, олий даражадаги профессионаллик, бу – ўзига бўлган ишонч, орзу-мақсадига етишиш йўлидир. Ҳамёни тўлдиришнинг мазкур етти усулини мен эмас, кўҳна Бобил одамлар тўрт минг йил муқаддам уйлаб топишган. Бу ўғитлар нима учун шунча асрлардан бери ўз аҳамиятини йўқотмаган? Чунки уларда ҳаёт ҳақиқатлари мужассам. Жавлонбек, ер юзида сен билан мен тасаввур қила олганимиздан кўпроқ пул бор. Улар барчага етади. Мана шу тилсимларни – ҳақиқатларни амалда татбиқ эт. Сенинг бой бўлишнинг истардим – сен ва оиланг гуллаб-яшнашга муносибсиз. Бошқаларни ҳам ана шунга ўргатишинг керак. Ватанинг – Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси дунёдаги жамики бойликлардан баҳраманд бўлиши ва меҳнати билан уни кўпайтириши учун!

Мен жаноб Миклош айтган сўзларнинг маъзини чақардим. У ҳам ўз хаёлларига ғарқ бўлганди. Бироздан сўнг менга дафтар билан қалам узатди ва айтганларининг барини ёзиб олишимни буюрди.

– Баъзиларнинг пули кўп, бошқаларники эса камлигини нотўғри деб ўйлайсанми? – савол бериб, ўзи жавоб берди жаноб Миклош: – Шундай деб ўйласанг, катта хатога қилган бўласан. Сенга пулнинг беш қонунияти ҳақида айтиб бераман. Уларни болалигимдаёқ ёд олиб, ҳар бирига амал қилганман. Қонуларнинг бари мана шу китобда, – Миклош «Бобилнинг энг бой одами» китобининг эскириб кетган муқовасини оҳиста силаб қўйди, кейин шошилмай варақлай бошлади. Баъзи саҳифаларга унчалик аҳамият бермасди – бу эса китобни жуда яхши ўқиб боришини билдирарди. – Одамлар пулнинг ана шу бешта қонунини бил-

ганларида ва уларга амал қилганларида кўп пулга эга бўладилар. Мен қандайдир сеҳр йўли билан ёки қандайдир ғайритабиий кучлар таъсирида бойиб кетганим йўқ. Тез келадиган бойлик тез ўтиб кетади. Эгасига қониқиш қиссини келтирадиган, ёнида узоқ вақт қоладиган, шу билан бирга унинг бош оғриғига қам сабаб бўладиган бойлик аста-секин яратилади. Чунки у – билим ва қатъий мақсад билан туғиладиган чақалоқдир. Ўйлаб иш туладиган одам учун бойлик яратиш жараёни енгил ўтади. Пул ишлаб топишнинг беш усули, уларга қатъий риоя қилган ҳар қандай инсонни мукофотлаши мумкин. Уларнинг ҳар бири чуқур маъно-мазмунга эга. Мен бу қонунларни ёддан биламан ва ёшлигимданоқ ўзлаштирганман. Уларни ёз ва ёдлаб ол. Сўзларимга диққат билан қулоқ сол!

Жаноб Миклош китобдан ўқий бошлади:

– Биринчи қонун. Ўзи ва оиласининг келажагини таъминлаш мақсадида даромадининг ўндан бир қисмидан кам бўлмаган миқдорини жамғарадиган инсонларнинг қўлига пуллар осонлик билан ва тобора кўпайиб келади. Ўз даромади ёки ишлаб топганининг ўндан бир қисмини сақлаб қўядиган, кейин уни даромад келтирувчи манбага айлантириш йўлида ақлини ишлатадиган одам ўз оиласи учун молиявий хавфсизлик кафолати бўлиб қолади. Бу қонун пул ана шундай одамнинг қўлига оқиб келишини таъминлайди. Ўзимнинг ҳаётимни мисол келтиришим мумкин. Қанча кўп йиққанам сари, пул менга шунча осон келган. Тежарган пулим эса, ўйлаганимдан ҳам зиёд равишда кўпайиб борган. Улардан келган даромад ўз ўрнида яна фойда келтирар, бойлигим янада ошиб борарди.

Иккинчи қонун. Пуллар тирик жонзот каби ақлли соҳиби учун қўнғ билан ишлайди. У, албатта, даромад келтирувчи йўналишини топади ва яхши чўпон подабошини кўпайтиргани каби, уларнинг миқдорини оширади. Пуллар ҳақиқатдан ҳам яхши ишчи – меҳнатсеварлардир. Имконият берилганида кўпайиш қобилиятига эга. Агар одамнинг кичкина бўлса-да, захираси бўлса, уни жуда катта фойда эвазига ишлатиш мумкин. Вақт ўтиши билан эса ҳайратомуз натижа бўй кўрсатади – улар ўзини-ўзи кўпайтира бошлайди.

Учинчи қонун. Пуллар, уларни сармоялашдан аввал, улар билан муомала қилишни билган, оқил одам масъаласига кўра иш кўрган эҳтиёткор эгаларини асраб-авайлайди.

Пуллар, қақиқатдан ҳам, эҳтиёткор эгаларига содиқ, ўйламай иш қиладиганлардан эса қочади. Пуллар билан ишлашда тажрибали одамни қидирадиган пул эгаси, ўз бойлигини йўқотиш хавфини туғдирмасдан, аксинча, уларнинг доимий тарзда кўпайиб боришидан қаноатланишни тез ўрганади.

Тўртинчи қонун. Пуллар, уларни ўзи таниш бўлмаган ёки тажрибали одамлар томонидан маъқулланмаган иш ёки бизнесга тикадиган одам кўлидан чиқиб кетади.

Пули бор, лекин уларни ишлатиш малакасига эга бўлмаган инсонларга, уларни сарф қилишнинг талай йўллари анча фойда олиб келадигандек кўринади. Бундай жараёнда кўпинча пулларни йўқотиш хавфи туғилади. Агар тажрибали одамлар томонидан атрофлича ўрганиб чиқилса, унча катта даромад олиб келмаслиги аён бўлади. Шунинг учун, пуллар ҳақида ўз нуқтаи назарига эга, уларни синалмаган тижорат ва ишларга сарфлайдиган тажрибасиз одамлар, кўпинча фикрлари хато эканлигига ишонч ҳосил қиладилар. Бундай тажрибалари учун пуллари билан жавоб беришларига тўғри келади. Пулга алоқадор ишларда тажрибали одамларнинг маслаҳати асосида иш кўрадиган одамлар ҳақиқатдан ҳам ақл-идрок эгасидир.

Бешинчи қонун. Пуллар, уларни нореал даромадлар олиш йўлига сарфлайдиган, мутаҳҳам ва ёлғончиларнинг ширин сўзларига учадиган ёки жамғармаларини ўзларининг ҳаёлий мезонларига ишониб ишлатадиган одамларни четлаб ўтади. Катта пулларга эришиш арафасида уларни сарф қилишга доир турли таклифлар келиб тушади. Гўё мазкур таклифлар пулларига қандайдир сирли куч-қудрат бағишлайдигандай, катта маблағ келтирадигандай туюлади. Бундай пайтда тажрибали ва донишманд одамларга мурожаат этилса, улар келаётган хавфни дарҳол кўриб, айта оладилар.

Албатта, тасаввурингда тез ва қутилмаганда бойиб кетишинг мумкин. Реал воқелик эса бундай андазаларга мойил эмас. Ҳаёт мустаҳкам пойдеворга эга бўлмаган лойиҳаларнинг барбод бўлгани, уларнинг муаллифлари эса тешик тоғора ва бўш ҳамён билан қолганлари ҳақидаги минглаб мисолларга эга.

Кел, шу ерда тўхтайлик, икковимиз ҳам чарчадик, – деди жаноб Миклош тин олиб. – Менинг айтганларим аслида сир эмас, балки ҳаётий ҳақиқатлардир. Оми одамлар уларни ёд олиши.